

MISIR'IN ESKİ PRAETORYAN YENİ HÜKÜMDARLARI
SİVİL ASKER İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA 1952 VE 2013 ASKERİ
MÜDAHALELERİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TOBB EKONOMİ VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ

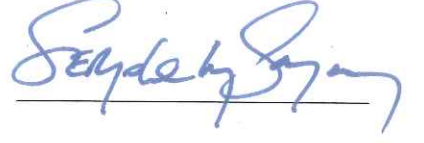
SEDAT TÜRKER

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEMMUZ 2017

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm koşulları yerine getirdiğini onaylarım.

Prof. Dr. Serdar SAYAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Müdürü

Bu çalışmayı okuduğumu ve çalışmanın kapsam ve içerik olarak Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı'nda bir Yüksek Lisans tezi olabilecek yeterlilikte olduğuna kanaat getirdiğimi onaylıyorum.

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Burak Bilgehan ÖZPEK

(TOBB ETÜ, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler)

Tez Jürisi Üyeleri

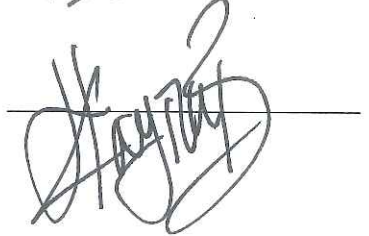
Yrd. Doç. Dr. Serpil ATAMAZ

(TOBB ETÜ, Tarih)

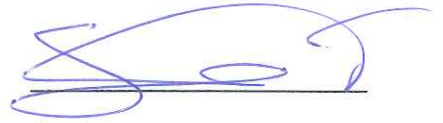

Yrd. Doç. Dr. Hakan KAYNAR

(Hacettepe Üniversitesi, Tarih)

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Sedat TÜRKER

ÖZ

MISIR'IN ESKİ PRAETORYAN YENİ HÜKÜMDARLARI SİVİL ASKER İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA 1952 VE 2013 ASKERİ MÜDAHALELERİ

TÜRKER, Sedat

Yüksek Lisans, Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Burak Bilgehan ÖZPEK

Yaklaşık bin yıldır askeri yönetimlerin hakimiyetinde varlığını sürdüren Mısır 21. yüzyıla gelindiğinde de bu kaderinden kaçamamıştır. 2011 sonrasındaki bir yıllık kısa bir süre dışında herhangi demokratik bir politik yaşam alanına kavuşamayan Mısır son yüzyılda iki kez askeri müdahale yaşamış ve ordu Mısır ve Mısırlının politik, ekonomik ve kültürel olmak üzere hayatının hemen her alanına nüfuz etmiştir. Bu bağlamda bu tezin amacı Mısır'da son yüzyılda gerçekleşen 1952 ve 2013 darbelerinin gerçekleştiği süreci inceleyerek askeri müdahalelerin motivasyonlarını ortaya çıkarmak ve sivil asker ilişkileri teorileri ile geleceğe dönük yeni bir öngörü sağlamaktır. Tezin vardığı sonuç ise her iki tarihte de Mısır ordusunun kültürel ve ekonomik motivasyonlarla yönetime müdahale etme eğiliminde olduğu ancak askeri müdahalelerin gerçekleşmesindeki ana faktörün bir sivil asker ilişkileri teorisi olan Uyum Teorisinin ortaya koyduğu gibi ordu, politik elit ve Mısır toplumu arasındaki uyumsuzluk olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Askeri Müdahale, Sivil Asker İlişkileri, Uyum Teorisi, 1952, 2013

ABSTRACT

EGYPT'S OLD PRAETORIAN NEW RULERS: 1952 AND 2013 MILITARY INTERVENTIONS IN EGYPT IN THE CONTEXT OF CIVIL MILITARY RELATIONS

TURKER, Sedat

Master of Arts, International Relations

Supervisor: Assoc. Prof. Burak Bilgehan ÖZPEK

Egypt has been ruled by the military administrations for a thousand years. Today, it seems that Egypt is living the same destiny. She could not attain any democratic political life and has suffered two military interventions in the last century. As a result of these interventions, the Egyptian Army had penetrated almost all areas of Egypt. Within this context, this thesis aims to understand the motivations behind the military interventions in 1952 and 2013 in Egypt by examining the historical process and to provide a new perspective for the future. The conclusion of this thesis is that the Egyptian army had economic and cultural motivations to intervene in the political process both in 1952 and 2013. But the main factor in military interventions is discordance between the army, political elite and citizenry, as proposed by the concordance theory, which is a civil military relations theory.

Keywords: Egypt, Military Intervention, Civil Military Relations, Concordance Theory, 1952, 2013

Hayatımın her alanında bana olan sevgi, güven ve desteklerini asla esirgemeyen,

Aileme ithafen...

TEŞEKKÜR

Hayatım boyunca kapısının bana her zaman açık olduğunu bildiğim, hayatımın her alanında saygı ve sevgiyle anımsayacağım değerli hocam Doç. Dr. Burak Bilgehan Özbek'e bu tezin hayat bulmasında açamadığım kilit noktalarında doğru yolu gösterdiği için teşekkür ederim.

Akademik bir kariyere yönelmem için büyük çaba gösteren, üzerimdeki emeği yadsınamayacak kadar önemli olan ve hiçbir zaman desteğini esirmeyeceğini bildiğim değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Serpil Atamaz'a teşekkür ederim.

Lisans eğitimim boyunca ve sonrasındaki yardımlarıyla hiçbir zaman desteklerini esirgemeyen ve esirgemeyeceklerini bildiğim her zaman saygı ve sevgiyle anımsayacağım değerli hocalarım Prof. Dr. Yusuf Sarınay ve Yrd. Doç. Dr. Yavuz Özgürdür'e teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vii
İÇİNDEKİLER	viii
BÖLÜM I : GİRİŞ	1
BÖLÜM II: LİTERATÜR TARAMASI	8
BÖLÜM III: TEORİ	27
BÖLÜM IV: ARAŞTIRMA	32
BÖLÜM V: DEĞERLENDİRME	60
5. 1. Değerlendirme Çerçevesi	60
5. 2. Askeri Darbeler Çağı 1952-2013	60
5. 2. a. Askeri Yöneticilerin Sosyal Niteliği	63
5. 2. b. Politik Karar Alma Süreci	65
5. 2. c. Askere Alma Metodu	67
5. 2. d. Askerlik Tarzı	67
BÖLÜM VI: SONUÇ	71
KAYNAKÇA	76

BÖLÜM I

GİRİŞ

Mısır, İslam egemenliğine girmesinden itibaren askeri yönetimlerin hakimiyet sürdüğü bir devlet olmuştur. Abbasiler dönemindeki kölemen denilen köle askerlerin fiili yönetiminden modern zamanlara kadar yönetim askeri bir nitelik taşıyordu. 1882’de İngiltere’nin işgaliyle fiili olarak Osmanlı Devleti’nin egemenliğinden çıkan Mısır’da 1952’ye kadarki süreçte ülkenin üzerindeki İngiliz etkisi kırılarak bağımsızlığın kazanılması için oldukça yoğun çaba harcandı. Birinci Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle birlikte Woodrow Wilson’ın self determinasyon ilkesinden cesaret alarak ve uluslararası toplantılara katılarak Mısır’ın bağımsızlık hakkının iade edilmesi talebini duyurmak isteyen dönemin Vefd Partisi lideri Saad Zaglul’un tutuklanarak sürgüne gönderilmesi toplumsal bir ayaklanmaya neden oldu ve devam eden süreç İngiltere’nin Mısır’ın bağımsızlığını ilan etmesiyle başarıya ulaştı (Cleveland 2008, 220) (Marsot 2010, 81) (Güler 2011, 70-71).

Mısır’ın bağımsızlığını kazanması sembolik bir anlam taşımaktan öteye geçmedi. İngiltere ülke üzerinde kurduğu otoriteyi sürdürmeye devam etti. Bunu monarşi ve halkın temsilcisi olduğu düşünülen Vefd Partisiyle kurduğu ilişkiler sayesinde başardı. İngiltere her ne kadar siyasi otoriteler ile işbirliği kurabilse de bu toplumsal tabandaki hoşnutsuzlukları engellemiyordu. İngiltere’nin 1882 işgali ile canlanan milliyetçi duygular geniş bir toplumsal tabana yayılmış ve zaman içinde İngiliz karşıtı fikir akımları önemli bir toplumsal zemin kazanmıştı. Mısır halkının tepkisinin İngiltere üzerinde odaklanmasının temel sebebi, sömürge karşıtlığı ve gündelik hayat sorunları olduğu kadar bölgede bir İsrail devleti kurulması süreciyle de ilgiliydi. Fakat 1948 Savaşının yenilgiyle sonuçlanması tepkiyi İngilizlerin üzerinden

başarısızlığın ve yenilginin temel sorumlusu olarak görülen monarşiye kaydirmiştir (Cleveland 2008, 220) (Goldberg 1992, 262) (Güler 2011, 74).

Monarşiyi 1948 yenilgisinin temel sorumluluğunun yanında ülke içindeki yolsuzluk, yoksulluk, ekonomik kriz ve genel huzursuzluğun da sorumlusu olarak gören sadece halk değildi. Ordu da monarşiyi temel sorumlu olarak görüyor ve sorunların ancak mevcut monarşinin ortadan kaldırılarak çözülebileceği fikrini benimsiyordu (Cook 2008, 64). 1952'ye giden süreçte monarşiye yani Kral Faruk'a karşı oluşan toplumsal tepki halka yabancı olmayan alt ve orta sınıf subayların desteği ile birleşerek kitlesel eylemlere evrilmiştir. 1950-51 yıllarında daha sonra Hür Subaylar olarak bahsedeceğimiz alt orta sınıftan gelen bir grup subay hükümeti ve Kral'ı eleştiren broşürler bastırılmış ve bunları ordu içindeki subaylara ve sivil gruplara dağıtmıştır. Ayrıca aralarına yeni subaylar da katarak geniş bir kadro elde etmeye çalışmış ve muhalif basını da yanlarına çekerek monarşi karşıtı eylemlerde kullanmışlardı (Güler 2011, 90).

Sonuç itibariyle Cemal Abdülnasır liderliğindeki Hür Subaylar grubu 1952'de yönetime el koyduğunu açıkladı. 1952'den itibaren de Mısır siyasetinde önemli bir aktör olma tutumunu elinden bırakmadı. Bu süreçle birlikte Mısır askerlerin yönetimindeki bir ülkeye dönüştü. 1952'de yönetimi ele alan ordu 1970'te Enver Sedat ve 1981'de yine bir ordu mensubu olan Hüsnü Mübarek'in yönetimiyle iktidarını pekiştirdi.

2000'li yıllar Ortadoğu için önemli değişimlerin yaşandığı ve yaşanmaya devam edeceğinin sinyallerinin açık bir şekilde ortaya çıktığı zamanlardı. Amerika Birleşik Devleti'ne yapılan 11 Eylül saldırısı ve daha pek çok gelişme sonraki süreci

şekillendirdi ve bölgede çok çeşitli değişimler yaşandı. Yaşanan en büyük değişim ise şüphesiz Arap Baharı ile geldi.

Arap Baharı ilk olarak Tunus'ta Muhammed Bouazizi'nin yerel yönetimlerdeki yozlaşmanın kendisini de etkileyip tek geçim kaynağının elinden alınmasının ardından kendini ateşe vermesiyle başladı (Ryan 2011). Bouazizi'nin bu eylemi geniş çapta bir etki uyandırdı ve kitlesel protestolara neden oldu. Süreç devlet başkanı Zeynel Abidin Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesiyle başarıya ulaştı ve Yasemin Devrimi olarak nitelendirildi. Tunus'ta devlet başkanı Zeynel Abidin Bin Ali'nin ülke yönetimini ele geçirdiği günün anlamını taşıyan 7 Kasım Caddesi'nde Bouazizi'nin kendini ateşe vermesiyle başlayan toplumsal ayaklanmalar önce tüm ülkeye, ardından da bölgenin neredeyse tamamına sıçrayan kitlesel protestolara evrildi. Yasemin Devrimi'yle başlayan süreç Mısır'da da 2011 yılında "Ekmek, özgürlük, sosyal adalet" sloganıyla başlamış ve Arap coğrafyasında çıkan ayaklanmalar arasında demokratik seçimlerin yapılmasıyla önemli bir sonuca ulaştı. Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek her ne kadar iktidarı elinden bırakmamak için çeşitli tavizler vermeyi teklif etse de kalabalığın Mübarek ve onun temsil ettiği 31 yıllık yozlaşmış rejime karşı öfkesi amacına ulaşana kadar dinmeyecekti. Ayaklanma boyunca "rejimin bekçiliği" görevini üstlendiğini düşündüğümüz ordu meydana çıkmış olan milyonlarca insan karşısında şiddet kullanmayı tercih etmedi. Düşük rütbeli subayların halka müdahale etmek istememesi dahası küçük gruplar halinde halk hareketine katılmaya başlaması ordu ile halk arasındaki güven duygusunu pekiştirdi ve ordu halkın karşısında pozisyon almaktan çekindi. Bu çekince aynı zamanda ordunun Mübarek'in devrilmesine izin verdiği şeklinde de okundu. Nitekim hareket başarıya ulaşmış, otoriter Mübarek rejimi yıkılmıştı. Ordunun kontrolündeki geçiş dönemi sonrasında yapılan adil ve şeffaf seçimler sonrasında Müslüman Kardeşler tarafından kurulan

Özgürlük ve Adalet Partisi lideri Muhammed Mursi oyların %51.7'sini alarak Mısır'ın yeni cumhurbaşkanı oldu (Guardian 2012). Mursi iktidarının henüz ilk yılını doldurmadan halkın protestolarıyla karşılaştı. Temel olarak Mursi'nin otoriterleşme eğilimi içinde bulunduğu, eşitlik ilkesine uygun hareket etmediği ve İslamcı uygulamalar ile ülkeye hükmetme isteği içinde bulunduğu iddiaları üzerinde şekillenen protestolar Temmuz ayında ordunun yönetime müdahalede bulunmasıyla sona erdi (Elyan 2012) (Smith-Spark 2013).

Özellikle 1952 Darbesi ile başlayan süreç göz önüne alındığında 1952'de yönetimi ele geçiren ordunun Arap Baharı sonrasında da yönetimi bırakmayıp tekrar iktidara geldiği açık bir şekilde görülmektedir. Fakat ordunun pozisyonuyla ilgili yapılan yorumlar, ortaya konan görüşler ordunun toplumsal bir desteğe sahip olduğu noktasında birleşmektedir (CNN, 2014) (NPR, 2013) (The National, 2013). Nitekim hem 1952 hem de 2013 darbesi sürecinde halkın önemli bir kesiminin meydanlardaki eylemleri bir süre sonra orduya destek amacıyla yapılmaya başlanmıştı.

Diğer bir ifadeyle, bir görüşe göre, ordunun sahip olduğu toplumsal destek sistem içerisindeki pozisyonunu kuvvetlendirmektedir. Bu popüler destek bizi ordunun Mısır politik hayatında belirleyici bir pozisyona sahip olduğu argümanına götürmektedir (Satana 2011) (Abul-Magd 2013) (Karawan 2011) (Harb, The Egyptian Military in Politics: Disengagement or Accommodation? 2003). Nitekim orduların yönetime müdahale etme eğilimleri her zaman önemli bir problem teşkil etmiştir.

Ortadoğu ülkeleri çoğunlukla uzun yıllar boyunca askerler tarafından yönetilmiştir. Dolayısıyla orduyu sivil otoriteden ayıran bir gelenek oluşmamıştır (Halpern 1962) (Ayubi 1995). Mısır'da orduların politikaya müdahale etme nedenleri de bu bağlamda cevabı aranan soruların başında geldi ve pek çok araştırmacı bu konu

üzerinde çalıştı (Diamond ve Plattner 2014) (Bill 1969) (Schwedler ve Gerner 2008) (Halpern 1962) (Ayubi 1995) (Perlmutter 1969) (Bienen 1969). Bu noktada pek çok çalışma orduların müdahalesini sadece darbe sonrası elde edecekleri çıkarlara odaklanarak açıklamaya çalıştı ve farklı yaklaşımlar ortaya koydu (Cook 2008) (Perlmutter 1969) (Barany 2011).

Öte yandan bölgesel çalışmaların yanı sıra orduları politik alana müdahaleden uzak tutmak için evrensel teorik çalışmalar da önemli bir literatür oluşturmuştur. Sivil asker ilişkileri literatürü orduların politik alana müdahalesini önlemek ve sivil otoritenin devamlılığını sağlamak adına oldukça önem arz etmektedir (Huntington 2006) (Janowitz 1967) (P. D. Feaver 1999) (Schiff 2009).

Ne var ki, Ortadoğu bölgesindeki sivil-asker ilişkilerini ele alan literatür, politik elit ile ordu arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi üzerine odaklanarak askeri müdahale olasılığını en aza indirmeyi öngörürken üçüncü bir dinamik olan toplumu göz ardı etmişlerdir. Hâlbuki Mısır'da 2013 darbesinde toplumun darbeye giden süreçte oldukça önemli bir rol oynadığı açıkça görülmektedir.

1952 ve 2013 darbelerinin hemen öncesindeki birkaç yıl incelendiğinde her iki darbe öncesinde de toplumun yönetici elite karşı duyduğu öfke şiddetli bir şekilde açığa çıkmıştır. Her iki süreçte de ordu toplumun istekleri doğrultusunda hareket etmeyi tercih etmiştir. Toplumun isteği önemli bir dinamik oluştururken ordunun bu istek ile olan ilişkisi yoruma açıktır. Nitekim her iki süreçte de toplumsal hareketlerin varmak istediği nihai hedef özgür, adil seçimlerin yapıldığı demokratik, eşitlikçi bir yönetimin iktidarda olmasıydı. Fakat sonuç itibarıyla iki darbeden sonra da yönetimi ele geçiren ordunun otoriter bir tutum izlediği açıkça ortadadır. Bu istenmeyen sonuca rağmen orduların toplumsal desteği hemen kaybetmediklerini de görmekteyiz. Ordular

yönetimi ele geçirdikten sonra her ne kadar otoriter bir tutum sergilese de toplumsal bir tabana sahip olmakta sorun yaşamamaktadırlar. Mısır ordusunun dönemin ruhuna uygun benimsediği ideolojiler çoğu zaman geniş çaptaki kitlelerle ortak bir paydayı oluşturmuştur. Ordunun sahip olduğu bu toplumsal destek uzun vadede de ordunun iktidarını sağlamlaştıran bir faktör olarak karşımızda durmaktadır.

Toplumsal hareketlerin ordular için böylesi önemli bir nitelik taşıdığı göz önüne alındığında karşımıza önemli bir soru çıkmaktadır. Ordu ortaya çıkan toplumsal hareketlerde gerek toplumun yanında duran imajıyla gerekse de çeşitli şekillerde harekete destek vererek yönetimi ele geçirme amacı taşıyor olabilir mi? Ya da ordu yönetimi ele geçirmek için mevcut siyasal süreç yani konjonktür içerisindeki durumu kullanarak mevcut düzen karşıtı toplumsal bir hareket örgütlenme çabasında olabilir mi?

Nitekim Mısır'ın yakın tarihinde yaşadığı toplumsal hareketler beraberlerinde ordunun müdahalesini de getirmişlerdir. Toplumun örgütlü kalabalıklar halinde meydanlara dökülmesi orduyu da aynı zamanda kışlasından çıkartmıştır. Bu tespit eşliğinde düşünüldüğünde ordunun yönetimi ele geçirmek için toplumu dönüştürme, şekillendirme ve örgütlenme gibi bir strateji mi izlediği yoksa kendiliğinden gelişen toplumsal tepkiler karşısında iktidarı ele geçirme içgüdüleriyle mi hareket ettiği tartışması Mısır politik yaşamı ile ordu arasındaki ilişkinin geleceği açısından önemlidir. Eğer ordu yönetimi ele geçirmek için toplumsal hareketleri örgütleyorsa gelecekte de yönetim üzerindeki hâkimiyetini elinden bırakmayacağını söylemek mümkündür. Fakat eğer ordu halihazırda oluşan toplumsal hareketlerin kontrolünü ele almak için esneklik içinde hareket ediyor, söylem ve ideolojisini buna göre belirliyorsa, bu durum, gücün ordudan toplumsal hareketlere kaydığını göstermektedir. İlk durumda toplum ordunun yönetimi ele geçirmek için kullandığı bir

aygıt görevi görmektedir. Bu durumda ordu ile politik elit arasındaki ilişki önem kazanmaktadır. Fakat vardığımız nihai noktanın ikinci durum olması sonucunda ordunun ve politik elitin dikkate almak zorunda olduğu bir toplum faktörü olacaktır. Nitekim toplumsal tabanla askeri elitin çıkarları üst üste bindiği zaman politik elit değişime zorlanmakta, bu değişim de ordunun müdahalesini zorunlu kılmaktadır. Bu da bize Mısır'ın gelecek politik hayatı hakkında makul analizler yapabilme fırsatı tanıyacaktır.

Bu bağlamda bu çalışmada öncelikle 1952 ve 2013 darbeleri tarihsel ve sivil asker ilişkileri bağlamında teorik olarak karşılaştırılacaktır. Bunu yaparak iki darbenin olduğu toplumsal ve politik ortamlar incelenecek ve sağladığı veriler iki darbe arasında kendini tekrar eden bir kalıp olup olmadığını anlamamızı sağlayacaktır. Ardından ordunun her iki darbe öncesindeki tutumu incelenerek toplumsal hareket örgütlenme ve oluşan toplumsal hareketleri mobilize etme kapasitesi ölçülmeye çalışılacaktır. Bunun sonucunda Mısır'da darbelerin doğal süreçler sonrası mı yoksa ordunun bilinçli izlediği bir süreç dâhilinde mi olduğu anlaşılacaktır. Bu da Mısır'ın gelecekteki sivil asker ilişkilerinin politik düzlemdeki yansımalarına dair önemli bir öngörü sağlayacaktır.

BÖLÜM II

LİTERATÜR TARAMASI

Devlet ile ordu arasındaki ilişkilerin gelişme sürecinde ordunun yetki alanı, pozisyonu gibi konular tartışma alanlarının başında gelmiştir. Bu iki aktör arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi de sivil-asker ilişkileri teorilerini doğurmuştur. Sivil-asker ilişkileri teorilerinin temel olarak cevap aradıkları soru “Ordu hangi koşullar altında yönetime müdahale eder ve hangi koşullar sağlanırsa yönetimden uzak tutulabilir?” olmuştur. Bu noktadan yola çıkarak ortaya konan ilk geniş kapsamlı ve evrensel olduğu iddiasını taşıyan teori Samuel Huntington’un Kurumsal Ayrım teorisidir (Huntington 2006, 86).

Samuel Huntington’un Kurumsal Ayrım Teorisi ordunun rolü ve sorumlulukları üzerinde temellenmektedir. Huntington’ın teorisine göre devlete yönelik dış tehditler güçlü bir ordunun hazır bulunmasını gerektirebilir. Nitekim Huntington’un Soğuk Savaş Amerikan dış politikasını göz önünde bulundurarak yazdığı kitabı “The Soldier and the State” de dönemin koşulları gereği büyük ve güçlü, ülkesine güven veren, düşmana korku salan bir orduya sahip olmanın önemi üzerinde durmaktadır. Fakat düşmana korku veren bu ordu aynı zamanda içeride güven veren bir organ, kurum olarak davranmayabilir. Ordunun güçlü olması zorunluluğunun getirdiği riske karşın ordunun siyasetin üstünde var olan bir güç olmaması gerekmektedir. Huntington’a göre sivil yapı askeri gündemlerde ordunun otonom yapısını tanımalıdır. Buna karşılık olarak da ordu, görev tanımına girmeyen, başta siyaset olmak üzere herhangi bir konuya müdahale etmemeli, sivil otoriteye itaat etmelidir. Fakat bu durum teoride sürdürülebilir gözükse de pratikte sorunlar doğurması kuvvetle muhtemeldir. Bu bağlamda Huntington sivillerin ordu üzerinde

doğru bir kontrol mekanizması kuramaması durumunu sivil asker ilişkilerinin ana problematiklerinden biri olarak kabul eder. Huntington askeri siyaset içerisinde etkin kılacak gücü, askerin politik gücünü olabildiğince asgari seviyeye çekmek gerektiğini vurgulayarak bunun nasıl yapılabileceği sorusuna cevap arar ve tezini iki temel olgu üzerinden açıklar; öznel sivil denetim ve nesnel sivil denetim (Huntington 2006, 86).

Öznel sivil denetim askerin politik gücünü azaltmak için sivil grupların politik gücünü artırmak gibi basit bir yol önermektedir. Böylece politik gücü artan sivil gruplar asker karşısında dengeleyici hatta baskın bir role sahip olarak askerin politik gücünü sınırlandıracaktır. Fakat bu önerme sivil grupların çeşitliliği ve bu çeşitliliğin getirdiği farklı çıkar odaklarını görmezden gelmektedir. Bu durumda politik gücünü maksimize etmeye çalışan farklı sivil gruplar arasındaki çatışma, oluşması istenen sonucu doğurmayacaktır. Nitekim Huntington'un öngördüğü şekliyle öznel sivil denetim "sivil gruplar arasındaki güç ilişkileri ile alakalıdır ve herhangi bir sivil grup tarafından ileri sürülür" (Huntington 2006, 86). Özellikle 18. yüzyılda aristokrasinin hâkim olması "liberal burjuva grupların" öznel sivil denetim özelinde eleştirel bir söylem üretmelerini beraberinde getirmiştir. Silahlı kuvvetlerin siyasi gücünün kontrolüne dayanan aristokrasi-liberal burjuva grupların mücadelesi çıkar savaşından başka bir şey değildi. Liberal burjuva gruplarına göre aristokratik düzen askeri düzenle eşdeğerdi ve kabul edilemezdi. Huntington'a göre ise aristokratlar ve liberal burjuva gruplar arasındaki çatışmanın temelini silahlı kuvvetler üzerinden kimin çıkarlarının hâkim olacağı mücadelesinden başka bir şey değildi (Huntington 2006, 88).

Huntington'un öznel sivil denetime karşı nesnel sivil denetim kavramını ortaya koymasının tek sebebi elbette ki sivil grupların çıkar çatışması değildi. Öznel sivil denetimin silahlı kuvvetleri profesyonel yapısından çıkararak sivilleştirilmeye çalışması, devletin bir aracı yerine bir kopyası haline getirmeye çalışması ve devlet

otoritesinden ayrı özerk ya da bağımsız bir alana sahip olması yerine devlet aygıtlarıyla yakın ilişkilere girmesi gerektiğini savunması gibi koşulları reddetmektedir. Onun ortaya koyduğu nesnel sivil denetim kavramı tamamen farklı bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Eğer her iki yaklaşımın amacı da silahlı kuvvetlerin siyasi gücünü asgari bir seviyeye çekmek ise –ki öyle- nesnel sivil denetime göre bu ancak silahlı kuvvetlerin profesyonelleştirilmesi ve siyasi alandan uzaklaştırılmasıyla başarılabilir (Huntington 2006, 90).

Nesnel sivil denetim tamamıyla zıt bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Öznel sivil denetimin amacına orduyu sivilleştirerek ulaşma hedefine karşı olarak nesnel sivil denetim orduyu sivil yapılardan keskin bir şekilde ayırmayı hedeflemektedir. Bu yaklaşıma göre silahlı kuvvetler kamusal ve sınıfsal siyasete dahil oldukça sivil denetim azalacaktır. Özerk askeri profesyonelliğin tanınması nesnel sivil denetimin temelinde yatmaktadır. Nesnel sivil denetim askeri gücün asgarileştirilmesini orduyu profesyonel bir düzene sokarak, siyaseten tarafsız bir yere konumlandırarak sağlamayı planlamaktadır (Huntington 2006, 90). Aynı zamanda öznel sivil denetimin aksine askerî güveni en üst düzeye çıkarmak için askerinin gücünü sivil gruplara nispeten en düşük düzeye çekmektedir. Ancak geçmiş örneklerdeki başarı oranına bakıldığında nesnel sivil denetimin modern Batı toplumlarında oldukça zayıf bir tabloya sahip olduğu görülmektedir. 19. yüzyıldaki aristoktasi-burjuva mücadelesini ve 20. yüzyılda Fransa'daki anayasa hizipleşmeleri sürecinde olduğu gibi askerinin siyasi bir taraf almak zorunda bırakıldığı dönemlerde sivil gruplar kendi çıkar ve ilkeleri doğrultusunda orduyu siyasi sürecin içerisine çekmişlerdir (Huntington 2006, 91).

Huntington'un Kurumsal Ayırım teorisi ordunun Mısır'da elde ettiği otonomi bağlamında önemli bir yere sahiptir. Önce Napolyon'un (1798-1801) ardından ise yaklaşık yarım asır süren İngiltere'nin işgali (1882) Mısır'da orduyu besleyen

milliyetçi bir damarın oluşmasına oldukça önemli katkı sağladı. Her ne kadar ordu sömürgeci kuvvetlerin ve hıdivin altında bir kontrole tabi tutulsa da Mısır bağımsızlığını kazandıktan sonra ise Cemal Abdülnasır'ın 1952 Darbesi ile başlayan süreçle birlikte ordu yönetimi ele geçirerek kontrol mekanizmalarından mutlak muafiyet kazandı. 1952 öncesinde otoriter rejimin toplumu bastırma aracı olarak gördüğü ordunun temel ilişkisi sivil elit ile sınırlıydı. Toplum ile ilişkisi konusunda ise Mısır ordusu 1952'den beri rejimin kemiğini oluştursa da politik ve sosyoekonomik yaşamdaki rolü hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz (Hashim 2011, 63).

Huntington'un Kurumsal Ayrım teorisi Mısır bağlamında açıklayıcı bir etkiye sahip olabilir. Nitekim Huntington'un ordunun gerekliliğini gerekçelendirdiği ülkesine güven veren, düşmana korku salan bir orduya sahip olmanın önemli olduğunu anlattığı cümleleri oldukça evrensel bir anlam taşımaktadır. Özellikle Mısır gibi dış düşman tehditinin hiç ortadan kalkmadığı Ortadoğu ülkeleri için ordu bu noktada oldukça önem kazanmaktadır. Bu bağlamda orduların ülkenin mevcut politikalarında yayılan etkisi sürpriz değildir. Antik çağlar boyunca Nil vadisine hükmeden belirleyen önemli rolü ordular oynamıştır (Hashim 2011, 64). Huntington ordulara önemli sorumluluklar yüklerken bu sorumlulukların sivil elitin politikaları ile çelişen bir yapı içerisine girmesine olumsuz bakmıştır. Sivil elit ve orduyu iki ayrı kurumsal yapı olarak gören Huntington otonom kimliğe sahip ordunun sivil elit ile işbirliği çerçevesinde bir ilişki geliştirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Fakat Mısır'da her zaman otonom bir yapıya sahip olan ordu neredeyse hiçbir zaman sivil elit ile uzun süreli bir işbirliğine girmemiştir. Kısa süren ilişkiler de orduların iktidarı ele geçirmesiyle sona ermiştir. İktidarın sivilleşmesi ancak ordunun politik ve ekonomik çıkarlarını güvenceye aldıktan sonra gerçekleşmiştir. Nitekim 1952 Nasır darbesiyle yönetim uzun süre ordunun eline geçmiş 2011 Devrimi siyasal alanın sivilleşeceği yönünde

büyük umutlar doğursa da 2013'deki darbeyle yönetim tekrar militer bir yapıya bürünmüştür (Trager 2015).

Huntington'un kuramının temelini oluşturan nesnel sivil denetim yapısının ise Mısır'da getireceği sonuçlar sorgulanmaya oldukça müsaittir. Nitekim Huntington'ın temel önermesi olan orduya özerk bir yapı, bir otonomi sunulduğunda ve sivil otorite tarafından yeterli bir denetime tabi tutulduğunda herhangi bir problem olmayacağı fikrine dayanmaktadır. Fakat Mısır'da ordu özellikle 1952 Darbesi sonrasında elde ettiği otonomiye hiçbir zaman kaybetmedi ve genellikle iktidarı ele geçirmeye ya da otoritesi altında hareket etmeye zorladı. Aynı zamanda Huntington'un denkleminde önemli bir yere sahip olan otonomi sahibi orduyu dizginleyecek denetim mekanizmaları Mısır için hiç bir zaman söz konusu olmadı. İktidar her zaman ele geçirilen bir aygıt olduğu gibi iktidarı elinde tutanlar her türlü denetime tabi olmaktan kaçınmışlardır. Dolayısıyla uzun bir süre iktidarı elinde tutan ordu da kendini sınırlayacak her türlü denetim mekanizmasının oluşmasına imkan vermemiştir. Bu bağlamda nesnel sivil denetimin Huntington'un düşündüğü gibi askeri profesyonelleşmeyi beraberinde getireceği ve bunun da ordunun siyasal alan ile arasında keskin ahlaki çizgiler yaratarak ordunun bu çizgilere sadık kalacağı fikrinin somut geçmiş gözönünde bulundurularak başarısız olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Huntington'un Kurumsal Ayrım teorisi her ne kadar evrensel iddiası taşısa da Mısır'da yukarıda bahsedildiği gibi yeterli bir açıklama imkanı sağlamamıştır. Mısır sivil-asker ilişkilerinin ve bu ilişkilerin kötü gitmesi sonucu oluşan darbelerin spesifik bir özelliği söz konusudur; toplumun yoğun desteği. Nitekim 1880'li yıllarda Arabi Paşa'nın işgal karşıtı askeri ayaklanması, 1952, 2011 ve 2013 süreçlerindeki ordu müdahaleleri yoğun bir toplum desteğine sahiptir. Fakat Huntington toplum

faktörünü kaydadeğer bulmamış olmalıdır. Nitekim 1952, 2011 ve 2013 yıllarında gerçekleşen hareketlerin bastırılıp tarihte birer anektod olarak kalmasını önleyen ve nihayete ermesine esas katkıyı yapan orduyu buna iten temel sebep toplumdur. Şöyle ki bahsedilen üç farklı tarihte de ordu gerek politik elitin bir aygıtı konumunda yer almış gerekse de politik elit ile içiçe geçmiş bir yapının bir parçasını oluşturmuştur. Her iki durumda da değişim isteyen kalabalıkların karşısında ordudan beklenen tavır statükoyu korumaya yönelik olacaktır. En azından politik elitin beklentisi bu yönde olmuştur. Fakat tarihin gösterdiği gibi ordunun statükoyu sürdürme taraftarı olacağı beklentisi çökmüştür. Nitekim bu beklenti haksız değildi. Politik elitin ordu ile kurduğu Ayubi'nin "içiçe girmiş yapılar" kavramı ile açıkladığı politik ve sosyo-ekonomik ilişkiler bu iki aktörün birbirine paralel hareket ettiği görünümünü veriyordu. Bu görünüme göre politik elit istikrarını koruyup ordunun ihtiyaç ve çıkarlarını gözetdiği sürece darbe ihtimalinin azalacağını öngörmektedir. Nitekim bu ordunun ihtiyaçları giderildiği, çıkarları tehdit altına girmediği müddetçe politik elit ile ilişkisini bu faktörleri gözönünde bulundurarak sürdüreceği anlamına gelmektedir (Stansfield 2011, 424). Ordu ile sosyo-ekonomik gelişmeler arasında önemli bir bağıntı oluşturan Ayubi sosyo-ekonomik anlamda kazanç sağlayan askeri elitin bütün ordu için yaratılan toplumsal fırsatlar karşısında yeni bir politikaya müdahil olma eylemi geliştirmeyeceğini öne sürmüştür (Stansfield 2011, 433). Ordu ile politik elit arasındaki sosyo-ekonomik ilişkiyi görünmez bir anlaşma olarak niteyelen Harb ordunun 1952'den itibaren siyasal sistem içine nüfuz ettiğini ve varlığını gizlemeyi başardığını söylemektedir. Şöyle ki ordu ile ordunun bekasını sağladığı rejim arasında adı konulmamış bir anlaşma söz konusuydu. Ordu rejimi desteklediği sürece subayların toplum içinde sosyo-ekonomik konumları da yükselmeye devam ediyordu.

Siyasi iktidar sürekli askeri liderler elinde değişmektedir ve Nasır'dan Sedat'a

ondan da Mübarek'e geçişi aslında ordunun apolitik olmasıyla açıklanmaya çalışılmaktadır. Halbuki bu liderlerin de birer asker oldukları açıktır. Bu bakımdan ordu rejimin “yılmaz bekçisi” rolünü oynamaktadır (Stansfield 2011, 433). Ordu ile politik elit arasındaki bu sosyo-ekonomik ilişki gözönüne alındığında Bill ve Springbord'un belirttiği gibi ordunun siyasi ve ekonomik konularda söz sahibi olmak için açıktan bir müdahalede bulunmasına, darbe yapmasına ya da meclise girmesine gerek yoktu. Nitekim tüm bu ayrıcalıklar rejim tarafından hali hazırda orduya tahsis edilmiş durumdaydı. Ayubi'nin “askeri endüstriyel” olarak tanımladığı bu duruma göre darbe olmaması sivil asker ilişkilerindeki olumlu bir gelişmenin sonucu olmaktan ziyade ordunun devlet içinde ne derecede yerleştiğiyle alakalıdır (Stansfield 2011, 436).

1952 sonrası Nasır ile başlayan ordunun devlet içerisindeki görünmez varlığı halefleri döneminde de devam etmiş ve orduyu devletin merkezine konumlandırma süreci başarılı olmuştur. Özellikle 1970'lerden itibaren bu intiba kuvvetle yerleşmiştir (Stansfield 2011, 441).

Yukarıda bahsedilen ordu ile politik elit arasında uzun yıllardır süren ilişki Huntington'un varsayımını haksız çıkartmaktadır. Ordu ile politik elit arasındaki ilişki otonomi ve profesyonellik üzerine de kurulu olsa Mısır örneğinde beklenen sonucu üretememiştir. Nitekim ordu sahip olduğu tam otonomiye daima politik amaçlarla suistimal etmiştir.

Ayrıca toplumun katkısı noktasında Huntington ihmalkâr davranmış olabilir. Eğer ordunun eylemlerindeki toplum faktörü sadece orduya meşruiyet sağlayan bir destek olmaktan ziyade orduyu sivil yönetim karşısında sınırlayan bir role de sahipse bu Huntington'un farkedemediği doğal bir denetim mekanizması olabilir. Askerin

yegâne ilişkisinin sivil elit ile olacağı üzerinde şekillendirdiği teorisi toplum faktörünü gözardı ettiği için Mısır sivil-asker ilişkilerinde özellikle Arap Baharı sonrası dikkat çeken sivil toplum faktörü Huntington'un teorisi bağlamında önemli bir eksikliklerdir.

Huntington'un teorisine alternatif olarak yeni bir teori geliştiren Peter Feaver sivil ile asker arasındaki ilişkileri düzenleme amacıyla "vekalet" teorisini ortaya koydu. Huntington'un sivil kurumların azami çıkar elde etme çabası olarak gördüğü sivil asker ilişkileri denkleminde askerin de çıkarını azamileştirmeye çalışan bir kurum olduğunu ekleyen Feaver bu iki aktör arasındaki ilişkiyi "vekalet" teorisi doğrultusunda "asil-vekil" ilişkisi olarak ele almıştır. Sivilleri karar verici merci olarak gördüğü için asil, silahlı kuvvetleri ise verilen karara tabi olan vekil olarak kategorize etmiştir (P. Feaver 2003).

Peter Feaver'a göre de sivil asker ilişkilerinin temel problematiği oldukça basit bir paradoksu ifade etmektedir. Tarihsel olarak kurumlar yönetimlerine tehdit olarak gördükleri diğer kurumlar karşısında kendilerini korumak için silahlı kurumsal bir kuvvet kurma ihtiyacı hissetmişlerdir. Fakat bir süre sonra varlıklarının koruyucusu olarak gördükleri bu silahlı kuvvetler kendisini üreten kurumların varlığını tehdit eder hale gelmiştir (P. Feaver 2003, 4).

Feaver Huntington'un aksine ordunun otonomisine karşıdır fakat sınırları belirlenmiş, kısmi bir otonominin askeri teşvik edici bir özellik taşıyacağı için gerekli olabileceğini söylemektedir (P. Feaver 2003, 77-78). Bu sınırları belirlenmiş otonomi Feaver tarafından gerekli yaptırımlardan silahlı kuvvetler üzerinde kontrolü sağlayacak kurumlara kadar oldukça ayrıntılı incelenmiştir. Feaver Huntington'dan farklı olarak silahlı kuvvetleri denetleme işlemine devlet dışı aktörleri de dahil etmiştir.

Düşünce kuruluşları, basın-yayın organları gibi üçüncü taraf aktörler de Vekalet teorisinde denkleme dahil edilmiştir (P. Feaver 2003, 80-83).

Feaver bir yandan ordu Huntington'un da ifade ettiği gibi savaştan galip çıkmaya yetecek kadar güçlü olmalı fikrini savunsa da diğer yandan kendi kurumsal işlerini de topluma zarar vermeden yürütmesi gerektiğini söyler (Huntington 2006, 86). Siviller ile askerler arasındaki bu anlaşma sivillerin çıkarlarının korunması özelinde değerlendirilmelidir. Bu anlaşma gereğince askeri yapılar hizmet veren bir kurum olarak düşünülmüştür. Teorideki durumun pratiğe dökülmesi noktasında yaşanabilecek sorunlara müdahale edebilmek, askeri yapının bu anlaşmaya ne oranda sadık kaldığını ölçebilmek için sivil yapılar tarafından gözlemlenmelidir. Böylece askeri yapının elindeki gücü suiistimal etme ihtimali önlenmeye çalışılmıştır. Fakat sivil yapıların işlevselliğini kaybetmesi, etkisini yitirmesi gibi durumlarda askeri yapı üzerindeki sivil denetim mekanizması da aynı şekilde etkisini kaybetmeye başlar. Dolayısıyla Feaver'in temel olarak ortaya koymak istediği fikir sivil asker ilişkilerinin nitelik kazanması için sivil kurumların işlevselliğini kaybetmemesi gerektiğidir.

Feaver orduyu bir otomobilin hava yastığına benzeterek birincil varlık amacının felaketlere karşı koruyucu bir nitelik taşıması gerektiğinden bahseder. Ordu her zaman hazırlıklı olmalıdır. Hiç kullanılmasına gerek duyulmasa bile... Nitekim yetersiz bir askeri kurum her ihtimalden daha kötü sonuçlar doğurur. Ordu zorlayıcı (coercive) bir güç olmalıdır, çünkü düşmanla yüzleşmelidir, tehdit karşısında karşı güç uygulayabilme kapasitesine sahip olmalıdır. Fakat ne yazık ki ordu bu zorlayıcı güç kapasitesini sıklıkla onu oluşturan topluma iradesini yansıtmak amacıyla kullanmaya eğiliminde olmuştur. Nitekim politik gücün silahlı kuvvetler tarafından doğrudan baskı altına alınması sivil asker ilişkileri ve insanlık tarihinde sık karşılaşılan bir kalıptır (P. D. Feaver 1999, 214).

Feaver'ın Huntington'a alternatif olarak ortaya koyduğu teorisi Mısır'daki sivil asker ilişkilerini açıklama noktasında benzer noktaları işaret etmektedir. Öncelikle silahlı kuvvetler üzerindeki denetim mekanizmalarına yeni bir organ olarak devlet dışı aktörleri dahil ederek önemli bir katkı sağlamıştır. Feaver'a göre bu devlet dışı aktörlerden oluşan üçüncü organ daha çok düşünce kuruluşları ve basın-yayın organlarını kapsamaktadır (P. D. Feaver 1999, 80-83). Bu üçüncül organ ordunun denetlenmesinde önemli bir role sahip olacaktır. Fakat geçmişi otoriter rejimlerin idaresinde geçmiş pek çok Ortadoğu ülkesinde rejim aleyhinde faaliyetlerde bulunmak oldukça zor bir eylem haline gelmiştir. Dolayısıyla gerek akademik gerekse fikri yayınlar ortaya koyarak bir anlamda denetleme işlevini sürdürmeye çalışan düşünce, sivil toplum kuruluşları ve basın-yayın organları bu işlevlerini görecekları baskı neticesinde yerine getirmekte zorlanacaktır. Otoriter rejimler bu bastırma ve sindirme işlemini gerek zor araçlarıyla, baskı aygıtlarıyla gerekse de ideolojik aygıtlarıyla gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla Feaver'ın denkleme dahil ettiği sivil kurumlar işlevselliğini kaybedecektir. Bu durum kendini Mısır'da hem 1952 hem de Arap Baharıyla birlikte gelişen süreçte ve sonrasındaki General Sisi döneminde açıkça göstermiştir (Mandour 2015) (Mcrobie 2013) (Brown ve Dunne 2016).

“Devrim” Mısır'da her seferinde çok çeşitli grupların biraraya gelmesiyle gerçekleşmiştir. Fakat başarıya ulaştıktan sonra bu kalabalıktan bazı gruplar iktidara taşıdıkları liderler tarafından dışlanmışlardır. 1919 Devriminden sonra sol fraksiyonu benimseyenler, 1952'de hıdivliğin yıkılmasıyla sonuçlanan Hür Subaylar Darbesiyle Müslüman Kardeşler, 2011'de Mübarek iktidarına son veren süreç sonrası kurulan Muhammed Mursi iktidarında liberaller, gayri müslim unsurlar ve son olarak 2013 darbesinde yine Müslüman Kardeşler otoriter rejimlerin sindirme ve baskı politikalarına maruz kalmışlardır. Yukarıda sayılan tüm unsurlar altında buldukları

ve bir anlamda mücadele ettikleri rejimlere karşı çeşitli sivil toplum örgütleri oluşturmuş, basın-yayın faaliyetlerinde bulunmuştur. Yani Feaver'ın kastettiği anlamda bir denetleme mekanizması halinde hareket etmişlerdir.

Otonomi problemi kısmen de olsa Huntington'un ardından Feaver'da da gözlenmektedir. Feaver temel olarak ordunun otonom hareket etmesine karşı olsa da kısmen verilecek bir otonominin orduyu teşvik edeceğini savunmaktadır (P. D. Feaver 1999, 77-78). Kısmi otonomi konusu tartışmaya açık bir konudur. Fakat Feaver'ın teorisine başlarken söylediği ordunun doğası gereği çıkarını azamileştirmeye çalışacağı öncülü kısmi de olsa otonominin suistimal edileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Dolayısıyla Mısır sivil asker ilişkilerinde Feaver'ın Vekalet teorisinin uygulanabilmesi noktasında önemli belirsizlikler vardır. Daha önce bölge üzerinde veya genelinde uygulanmamış olan Vekalet teorisinin Mısır veya Ortadoğu'da uygulanıp uygulanamayacağını sorgulayan Deane-Peter Baker Vekalet teorisinin daha çok olgun demokrasiler için tasarlandığını ve "daha kırılabilir demokrasilere nasıl uygulanabilir" sorusuna cevap aranması gerektiğini vurgulamıştır (Barbak 2015, 79).

Janowitz ise Yakınlaşma Teorisi'nde Huntington'un aksi yönde bir görüş belirterek sivil ve asker arasında kesin bir ayrım yapmanın pek mümkün olmadığını ve sivil denetimin işleyebilmesi için sivil yapı ile askeri yapının yakınlaşması gerektiğini söylemektedir. Janowitz'in Huntington'dan ayrıştığı bir başka nokta ise askerin özerk ve otonom yapısı meselesidir. Janowitz ordunun görev ve amaçlarının yeniden düzenlenerek iç güvenliğe dâhil edilmesini ve sivil gözetim altında tutulması gerektiğini savunmuştur (Janowitz 1960). Nitekim Janowitz demokratik model altında

askeri ve sivil elitin keskin bir şekilde farklılaştığını söylemektedir (P. D. Feaver 1957, 10).

Janowitz sivil-asker ilişkilerini Wallerstein'in ünlü tezi merkez-çevre ayrımı kapsamında değerlendirmeyi tercih ederken Immanuel Wallerstein'dan ödünç aldığı merkez-çevre ayrımına göre merkez ülkelerde sivil asker ilişkileri aristokratik, demokratik ya da bütüncül yani totaliter bir şekilde gerçekleşirken çevre ülkelerde kişi ve kitle otoritesi, sivil asker koalisyonu, demokratik rekabet ve/veya askeri oligarşi gibi farklı şekillerde gerçekleşebilir (Birdişi 2015, 327). Janowitz'in çevre ülkelere dair sivil asker kategorizasyonu teorisinin Mısır özelinde işaret ettiği nokta açısından önemlidir. Nitekim Mısır her ne kadar kategorik olarak yarı çevre şeklinde sınıflandırılrsa da kişi ve kitle otoritesinin belirgin bir biçimde kendini göstermesi oldukça önemli ipuçlarıdır.

Temel olarak Janowitz'in teorisi daha önce bahsedilen teorilerden temel olarak sivil-asker ayrımını redderek farklılaşmaktadır. Sivil yapı ile silahlı kuvvetlerin birbirine yakınlaştığı bir yapı ortaya koyan Janowitz de denetim mekanizmalarına güvenmektedir. Fakat daha önce bahsettiğimiz bölgesel ve tarihsel koşullar geçerliliğini korumaktadır. Janowitz teorisinin Mısır üzerinde barışçıl bir sonuç doğurmayacağını ya da sivil elit ile silahlı kuvvetler arasında sağlıklı bir ilişkinin yürümeyeceğinin farkındadır. Daha önce teorisinde bahsedildiği gibi çevre ülkelerdeki sivil asker ilişkilerinin otoriter bir hal alacak olması da onun için bir sürpriz değildir. Çünkü bu tür toplumlar darbe eğilimlidir (Elsayed 2014, 10). Bu teorik önerme pratiğe döküldüğünde her ne kadar tanık olamasa da Janowitz'i şaşırtmayacaktır. Nitekim General Abdelfettah Sisi'nin Mısır'ın seçilmiş Müslüman Kardeşler iktidarına gerçekleştirdiği darbeyi toplumsal bir çıkmazın çözülmesinde anahtar bir çözüm olarak değerlendirecektir. Ona göre Silahlı kuvvetler de sivil elit olan Mursi de gücünü

azamileştirmek istiyordu. Dolayısıyla Mursi'nin cumhurbaşkanlığı bir güç mücadelesini temsil etmekteydi (Carey 2013).

Rebecca Schiff sivil asker ilişkilerine yeni bir yaklaşım getirerek karanlıkta kalan bazı sorulara cevap aramıştır. Öncelikle Schiff siviller ile askerler arasında bir ayrıma sıcak bakmamaktadır. Huntington ile başlayan ve gittikçe yumuşayan sivil ile asker arasındaki otonomi konusundaki ayrım Schiff'in teorisinde ortadan kalkmaktadır. Huntington'un ABD üzerinde temellendirdiği kuramına karşı eleştirel bir tavır benimseyerek ABD'nin sivil ve askeri kurumları birbirinden ayırmasının ABD'yi askeri müdahaleden korurken Amerikan vatandaşları ile ABD ordusu arasında bir yabancılaşmayı da beraberinde getirdiğini söyler (Schiff 2009, 11). Buna rağmen Schiff sivil ve askerin ayrı pozisyonlara konumlandırıldığı yapıların bir entegrasyona gidip bu ayrıma son vermesi gerektiğinde ısrar etmez. Dış düşman gibi faktörler söz konusu olduğunda bu durumun kabul edilebilir olduğunu söyler. Fakat Schiff'in Uyum teorisinin vurguladığı asıl nokta "ortaklık"tır (Schiff 2009, 13).

Sivil ve asker ayrılığı üzerine temellendirilen teorilerin aksine uyum teorisi kültüre odaklanır. Evrensellik iddiasını da kültüre yaptığı vurgudan alır. Diğer teoriler sadece belirli ülke ve bölgeler göz önüne alınarak tasarlanmışken evrensellik iddiasında bulunmuşlardı. Fakat her ülke ve bölgenin kendine has kültürel özellikleri vardır ve bu özellikler sivil-asker ilişkilerinde önemli roller oynar. Dolayısıyla kültür faktörü denkleme dâhil edilmediği takdirde teorilerin evrensel bir fonksiyona sahip olması pek muhtemel değildir. Çünkü Schiff toplumun sivil-asker ilişkisini etkilediğini bunu da kültür aracılığıyla gerçekleştirdiğini söyler (Akyürek 2014, 72). Bu bağlamda Schiff sivil ve asker kavramlarının yanına toplum kavramını da ekleyerek denkleme üçüncü bir unsur daha eklemiştir. Buna göre uyum teorisi silahlı kuvvetler, siyasal elitler ve toplum arasındaki uyum ve iş birliğine dayanmaktadır.

Böylece sivil asker ilişkilerinde kurumsal öğelerin dışında kültürel bir element sayılabilecek birey de denkleme dâhil edilmiş oldu. Schiff'in itiraz noktalarından biri sivil ve asker arasındaki ilişkinin istikrarlı bir hale gelebilmesi için ulusların batılı anlamda bir demokrasiye sahip olması gerektiği öncülü olmuştur. Ona göre bir ülke askeri kurumlar ile istikrarlı bir hükümete sahip fakat batılı anlamda bir demokrasiye sahip olamasa bile ordu-politik elit-toplum denklemi arasında bir uyum sağlanabilir (Schiff 2009, 9). Teoriye göre ordu, politik elit ve vatandaşlar birer partner olarak ortaklık formu içerisinde silahlı kuvvetlerin rolü üzerinde hemfikir olduğu takdirde askeri müdahale ihtimali azalır. Kültürel ve tarihsel bağlam da partnerler ile sonraki paragrafta belirtilen göstergeler arasındaki ilişkiyi şekillendirir (Schiff 2009, 44).

Bazı toplumlarda ordu dışındaki güvenlik güçleri de askeri yapıya dahil edilse de genel olarak ordu ulusun sınırlarının koruyan bir kurum olarak toplum ve politik elit tarafından resmi olarak tanınan bir organizasyondur. İkinci partner olan politik elit spesifik olarak kabineler, başkanlar, başbakanlar, parti liderleri, parlamenterler ve monarklardan oluşan devlet elitlerinin tüm formlarından oluşmaktadır. Bunlar hükümet temsil eder ve silahlı kuvvetler üzerinden doğrudan etki sahibidirler. Üçüncü partner olan toplum ise genel olarak ülkeye aidiyet duyan tüm vatandaşları kapsamaktadır. Toplumun doğrudan orduya etki etmesi beklenmemelidir. Nitekim uyum teorisi sivil ve askeri kurumları bir araya getirmez. Sadece askeri ve politik elitler arasında önemli bir ayırıcı faktör rolü görür ve bu iki aktörün gücüne meşruiyet kazandırır (Schiff 2009, 71).

Schiff'e göre sivil asker ilişkilerinin nitelik kazanması için asker-sivil-bireyden oluşan üç unsurun belirlediği dört gösterge üzerinde uzlaşılması gerekmektedir:

- a. Askeri yöneticilerin sosyal niteliği,

- b. Politik karar alma süreci
- c. Askere alma ya da asker toplama yöntemleri
- d. Askerlik tarzı (Schiff 2009, 21).

Ancak belirtilen maddeler üzerinde uzlaşma sağlandığı, uyumun yakalandığı durumda ordunun siyasal yapıya müdahale ihtimali ortadan kalkacaktır.

- a. Askeri yöneticilerin sosyal niteliği

Schiff askeri yöneticilerin sosyal niteliğini uyumun birincil göstergesi olarak tanımlar. Sivil ve askerin ayrıldığı toplumlarda çoğu ordu silahlı güçlerin günlük işleyişiyle ve geniş kurumsal yetkiyle donatılmış askeri yöneticilere sahiptir. Bu askeri yöneticiler hayatlarını orduya adanmış ve basit er statüsünden farklı bir konuma sahip kimselerdir. Silahlı kuvvetlerin lideri olan bu yöneticiler ordu ile vatandaş arasındaki kritik bağları korumakla kalmayıp ordu ile devlet arasında da uyumu sağlar. Schiff'in vurgulamak istediği nokta askeri yöneticilerin toplumu temsil niteliğidir. Yöneticiler toplumun belirli kesiminin ayrıcalığında toplanmamalı, geniş bir kapsamı temsil etmelidir. Aksi takdirde bu uyumsuzluk üretecektir. Örneğin İsrail'de ultra-ortodoks Yahudiler'in askerlikten muaf olması bir uyumsuzluk yaratmamaktadır. Çünkü bu durum politik elit, ordu, herhangi bir dine mensubiyet duymayan vatandaşlar ve ultra-ortodoks cemaatinin ortak kararına dayanmaktadır. Hindistan'da ordu geniş bir temsil kapsamına sahipken Hindistan nüfusunun sadece %2.5'ini oluşturan Sikh topluluğu askeri yöneticilerin en az %10'luk bir kısmını kapsamaktadır. Yine bu durum da askeri ve tarihi düzlemde Sikh topluluğunun askeri yetenekleri üzerinde varılan ortaklık sonucu uyumsuzluk yaratmamaktadır. Fakat bu örneklere karşın Pakistan'da etnik ve lingustik olarak Batı

Pakistan'dan farklılaşan Bengali topluluğunun askeri nitelikten yoksun olmaları onları yabancılaştırmış ve vatandaşlar, ordu ve politik elit arasında uyumsuzluğa neden olmuştur (Schiff 2009, 61).

b. Politik Karar Alma Süreci

İkincil faktör olan politik karar alma süreci; ordu için önemli olan bütçe, materyal kapasite ve yapı gibi faktörleri içerir. Ordu bu gereksinimlerini gidermek için toplumsal kaynak ve ihtiyaçlara ağırlık veren hükümet kanallarıyla yakınlaşacaktır. Hükümet kanalı ordunun ihtiyaçlarını belirler ve vatandaşın güvenliğini sağlayacak şekilde ordu ile bir anlaşma içerisine girer. Fakat uyum, ordunun ihtiyaçlarını en iyi karşılayan politik süreç üzerinden ordu-politik elit-vatandaş arasında sağlanacak anlaşmayla meydana gelecektir. Ordu, politik elit ve toplum arasındaki uyum daha çok günümüz modern demokrasi anlayışına dayanan hükümet tiplerinde daha mümkün olsa da Schiff'in ortaya koyduğu politik karar verme süreci demokrasiyle alakalı değildir. Orduyu kontrolü altında tutan ya da bir onunla bir ortaklık kuran hükümet tipleri demokratik ya da otoriteryen olabilir (Schiff 2009, 61).

c. Askere Alma Metodu

Ordunun askere alma metodu iki şekilde olur; zorunlu askere alma ya da gönüllü askere kaydolma. Gönüllü askere alma inançlara ve değerlere dayanır. İnsanların askere gönüllü olarak katılmasında milliyetçilik, vatan sevdası ya da askerliğin iyi bir kariyer olması gibi faktörler etkili olabilir. Gönüllü askerlik uyum için bir uzlaşma aracıdır. Politik lider, ordu ve vatandaşlar arasında ordunun niteliği ve gereksinimleri doğrultusunda bir ortaklık gerektirir (Schiff 2009, 62).

d. Askerlik Tarzı

Uyumun son göstergesi de askerlik tarzıdır. Schiff'e göre askerlik tarzı sosyal sınırları ya da sınır eksikliklerini belirler; elitler nasıl belirlenir, elit olan ile olmayanlar birbirinden nasıl ayrılır. Bir ordu için görünüşler güç ve otoriteyi gösteren, ileten, aktaran sembollerdir. Askerlik tarzı genellikle gelenekleri, giyim tarzını gösteren sembollerle, genel olarak kültürle birlikte tarihsel gelişimin bir parçasıdır. Ordu içerisindeki kültür faktörünün en etkili yansımasıdır (Schiff 2009, 63).

Schiff'in bu dört göstergesi uyum için şart koşulmayan fakat üzerinde uzlaşılma oranı askeri müdahale ihtimalini de azaltan, teorinin çekirdeğini oluşturan bir faktördür. Schiff ortaya üç partner ve dört göstergeden oluşan bir formül bırakıyor ve gerçekleşecek süreç sonucunda ortaya uyumun çıkacağını söylüyor. Fakat bu sürecin nasıl gerçekleşeceğini açık bir şekilde ortaya koymuyor.

Yukarıda verilen teoriler fark edileceği gibi siviller ve silahlı kuvvetler arasında pek çok ortak ve farklı bileşen ortaya koysa da temel ayırım noktaları sivillerin silahlı kuvvetlere olan mesafesidir. Bu bağlamda verilen teoriler Huntington'un Ayırım teorisi ile silahlı kuvvetlere kesin bir otonomi sağlasa da Feaver'ın kısmi otonomisinden Janowitz ve Schiff'in iki aktörü birbirine yakınlaştıran uyum teorileriyle otonomiden ziyade bir yakınlık ilişkisine evrilme söz konusudur.

Mısır sivil asker ilişkileri değerlendirilmek istendiğinde yukarıda verilen sivil asker ilişkileri teorileri mutlaka kullanılması gereken araçlar olarak karşımıza çıkacaktır. Sivil asker ilişkilerinin esas teorisyenleri olan Huntington, Feaver, Janowitz

ve Schiff'in ortaya koyduğu teoriler Mısır'daki sivil asker ilişkilerini anlamamıza oldukça yardımcı olacaklardır.

Özellikle Schiff'in uyum teorisi sivil-asker ilişkilerinde toplumun rolüne dair ayrı bir öneme sahiptir. Nitekim daha önce bahsedilen teoriler de uyum teorisi gibi evrensel olma iddiası taşısa da Mısır üzerinde uygulanmış değillerdi ve sadece teorik bir açıklama sunabiliyorlardı. Schiff'in uyum teorisi de Mısır'a henüz uyarlanmamıştır. Fakat uyum teorisini daha avantajlı kılan nokta Mısır'la benzer özellikler taşıyan Ortadoğu ülkeleri üzerinde uygulanma şansı bulmasıdır. Bunların en önemlisi belki de Nilüfer Narlı'nın Türkiye üzerindeki çalışmasıdır (Narlı 2011).

Schiff Uyum teorisinde sivil-asker ilişkileri denklemine toplumu da dahil ederek literatüre farklı bir çerçeve sunmuştur. Daha önce bahsedilen teorilerin toplum faktörünü gözardı edişinin Mısır'da sivil-asker ilişkilerini açıklamakta yetersiz kalmasına neden olduğu belirtilmişti. Uyum teorisinin öncüllerini 1952 ve 2013 darbeleri ile karşılaştırdığımızda toplum faktörünün önemli bir açıklama gücüne sahip olduğunun görüleceğini sanıyorum. Nitekim sivil-asker ilişkileri teorilerinin toplum ile doğrudan bir ilişkisi daha önce söz konusu olmamıştı. Feaver'ın basın-yayın gibi organları denkleme dahil etme çabası sivil toplumu sürece dahil etmek için ilk adım sayılabilir fakat yetersizdir. Uyum teorisine birlikte toplum faktörü doğal bir aktör olarak sivil elit ile silahlı kuvvetler arasında önemli bir role sahip olmuştur.

Tarihsel olarak bakıldığında 20. yüzyılın başından itibaren silahlı kuvvetlerin gerek milliyetçi gerek özgürlükçü gündemleri toplumun desteğiyle buluşarak başarıya ulaşabilmiştir. Toplum sivil elit ile silahlı kuvvetler arasındaki ilişkiyi de dengeleyen bir unsur haline gelmiştir. 2011'de toplum desteği ile iktidara gelen Müslüman Kardeşler hükümeti topluma rağmen aldığı kararların bedelini benzer bir şekilde

devrilerek ödemiştir. Bundan sonraki süreçte yönetim sivilleştiği takdirde iktidarların benzer hataları sürdürme noktasında benzer senaryoların yaşanması şaşırtıcı olmayacaktır. Çünkü toplum sahip olduğunu farketdiği etkiyi tekrar kullanmaktan çekinmeyecektir. Benzer süreçlerin benzer sonuçları doğuracağını garanti etmek mümkün değildir fakat en iyi ihtimalde yoğun bir toplum baskısının kaçınılmaz olacağını öngörmek zor olmayacaktır.

BÖLÜM III

TEORİ

Tüm bu teoriler eşliğinde Mısır'daki darbeleri anlayıp, açıklamak ve teorik bir perspektif çizmek Mısır'ın politik geleceği ve silahlı kuvvetlerle ilişkileri hakkında öngöründe bulunabilmek adına önemli katkılar sağlayacaktır. Bahsedilen teorileri Mısır'ın politik geçmişi üzerinde test ederek geçmişten bugüne yaşanan süreci anlamak ve geleceğe yönelik bir çıkarım yapmak mümkün olabilecektir.

Nihai olarak bu noktaya kadar incelenen dört farklı teorinin belirli noktalarda ayrıştığı, bazı durumlarda ise benzerlikler taşıdığını söylemek güç olmayacaktır. Schiff'in teorisine gelene kadar Huntington, Feaver ve Janowitz'in teorilerinde göze çarpan ortak bir payda söz konusudur; sivil ve askerin durduğu pozisyon. Her üç teorisyen de teorilerinin temelinde ordunun otonomiye sahip olup olmaması ve eğer sahipse bu otonominin ne ölçüde olacağı gibi konuları yerleştirmiştir. Temel olarak bu üç teori de ordunun pozisyonu varsayımından yola çıkmaktadır. Fakat Schiff teorisine başlarken sivil ve askerin birbirinden ayrılması ya da entegre olması noktasında bir zorunluluk belirtmez. Birbirinden bağımsız iki farklı yapı olmasını hoş karşılamasa da bu konunun teorisinin temelini oluşturmadığını belirtmektedir (Schiff 2009, 13).

Schiff'e kadar incelenen tüm teoriler ordu ve siyasetin ayrı birer kurum olduğunu varsaymakta ve aralarındaki ilişkiyi bir süreç içerisinde değerlendirmektedir. Fakat burada sivil asker ilişkileri teorilerinin yarattığı geçersiz bir varsayım söz konusudur. Bu noktaya kadar ortaya konan teoriler devam eden bir sivil siyasetin varlığını kabul edip, askerin de ayrı bir kurum olarak siyasetle bir ilişkisi olduğunu kabul etmişlerdir ve bunun süreç içerisindeki karşılığını aramışlardır. Fakat Mısır'daki realiteye bakıldığında sivil siyaset ve ordu şeklinde iki farklı kurumun söz

konusu olmadığı anlaşılmaktadır. Mısır’da sivil olarak değerlendirilen takım elbiseli yöneticilerin aslında birer asker olduğu açıkça ortadadır. Nasır, Sedat, Mübarek ve Sisi, sivil bir politik elit görüntüsü sunsalar da onların ordu temelli olmaları ve orduyla ilişkileri asla yadsınamayacak bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Dolayısıyla sivil siyaset şeklinde nitelenen kurumun çoğu zaman silahlı kuvvetlerin denetiminde ve yönetiminde olan bir aygıttan farksız olduğu görülmektedir. 1952 Darbesiyle birlikte ordunun sivil siyaseti ele geçirmesi ve varlığını hala sürdürmesi bu sürecin bir sonucudur (Stansfield 2011, 441). Dolayısıyla birbirinden ayrı sivil ve askeri kurumların olmadığını, aslında ordunun iktidarı ele geçirdikten sonra sivilleşmeye başladığını görmekteyiz. 1952 Darbesinden sonra kurulan tüm iktidarlar bu durumu açık bir şekilde yansıtmaktadır. Siviller ile ordu arasında bir ilişkiden ziyade iktidarı ele geçiren askerlerin sivilleşmesi olgusu burada ön plana çıkmaktadır. Bu sivilleşme de ekonomi başta olmak üzere pek çok alanda iç içe geçmiş yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır (Stansfield 2011, 424). Sivil ekonomi ile askeri ekonominin, askeri kültür ile halk kültürünün iç içe geçmesi bu noktada önemlidir. Mısır ordusunun neden 1952’de milliyetçi veya 2013’te dindar olduğu sorusunun cevabı burada saklı olabilir. Milliyetçi duyguların zirvede olduğu yıllarda ordunun da bu duyguları gerek söylemsel düzeyde gerekse de aktif olarak askeri hareketlerle desteklemesi ve özellikle müslüman dindar popülasyonun büyük bir önem arzettiği ve kendini dindar bir kimlikle ifade eden bir iktidarın devrilmesinin akabinde başa gelen ordunun neden “dini devrim” yada demokrasinin İslam’a adapte olması gerektiği gibi sözler verdiği bu bağlamda oldukça önemlidir (Pipes Fall 2014 Volume 21 Number 4).

O halde eğer ordu ve politik elit tamamıyla farklı kurumları ifade etmiyorsa Schiff’in tartışmaya açtığı aktörler arasındaki uyumu bu denklemde hangi aktörler arasına yerleştirmek gerekir? Ya da bu ilişkinin içine Müslüman Kardeşlerin yani sivil

bir hükümetin girmesi, uyumu nasıl etkilemiştir? Öncelikle irdelenmesi gereken şey Mısır'da sivil-asker ilişkilerinin neden uyumsuz olduğu değil neden bir noktada uyuma kavuştuğu yanı birbiriyle içiçe geçtiğidir. Darbeler arasındaki süreçlere bakıldığında ordu ile siviller arasında bir gerginliğin olmadığı, ordunun sivil alanlara müdahale ettiği, ekme ürettiği, servis hizmeti sağladığı, şirketlere ortak olduğu ve müfredatları belirlediği, eğitim politikaları geliştirdiği bir uyum söz konusudur. Bir başka deyişle ordunun sivil alanları ele geçirdiği bir süreçtir. Dolayısıyla Mısır'da gördüğümüz süreç içinde askeri darbelerin olduğu fakat bu darbeler arasındaki sürecin büyük bir uyum içerisinde gerçekleştiğidir. Mısır sivil asker ilişkilerindeki temel sorun olan 1952 ve 2013 darbelerinin neden ortaya çıktığı sorusunun cevabı bu noktada kilitlenmektedir.

Kabaca ne zaman ordu ve siyaset kurumlarının birbirinden ayrılması söz konusu olsa darbe ihtimali kuvvetlenmektedir. Bu durum Huntington'un bize söylediği durumun tam tersini yansıtmaktadır. Kurumlar evrensel olarak birbirinden uzaklaştıkça askeri müdahale ihtimali azalacaktır varsayımı Mısır için geçerliliğini bu noktada tamamen yitirmiş gözükmektedir. Schiff'in teorisi bağlamında değerlendirildiğinde Mısır'da ordu ve siviller arasındaki uyum bozulmaya başladığı anda askeri müdahale muhtemel bir senaryo olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Mısır'da darbe ne zaman olur sorusunun cevabı basit bir şekilde uyumun bozulduğu anda şeklinde cevaplanabilmektedir. Dolayısıyla Uyum teorisi tam olarak bu itirazı geliştirdikten sonra toplumun farklı segmentleri arasında birliktelik, uyum ve bir ayrışma söz konusu değil ise burada bakmamız gereken şeyin bu uyumun sürdürülebilirliği olduğunu söylemektedir.

Sonuç olarak Huntington, Feaver ve Janowitz teorilerinde ordu ve sivil olmak üzere ayrı otonom yapılar şeklinde bir varsayımdan hareket etmişlerdi. Fakat nihai

olarak geldiğimiz noktada Mısır'da birbirinde bağımsız, otonom kurumların söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır.

Darbelerinin neden gerçekleştiği konusu pek çok kez sorgulanmış ve çeşitli teorik cevaplar ortaya konmuştur. Bu teorik cevaplar otonom yapıların birbirine karşı aldıkları pozisyon üzerinden işlemekteydi. Fakat Mısır'da halihazırda anormal olan durum darbelerden ziyade demokrasi denemeleridir. Dolayısıyla darbenin bir uyumsuzluk sonucu olduğunu iddia etmek ve uyum söz konusu olduğu zaman darbe olmayacağını düşünmek tezi tekrar yorumlanmalıdır. Bu noktada bu çalışmada öncelikle ortaya konulacak şey ordunun 1952 ve 2013'te yönetime el koyduğu süreçte yaşanan uyumsuzluğun hangi aktörler arasında olduğu, politik elit-toplum-ordu üçgeninde bu uyumu bozan tarafın kim olduğu sorularına cevap aramak olacaktır. 60 sene boyunca Mısır'da herhangi bir demokrasi talebi, herhangi bir uyumsuzluk yaşanmaması sivil asker ilişkilerinin uyumsuzluğundan kaynaklanmaz. Aksine uyumsuzluğun ortaya çıkması demokrasi ve/veya darbe süreçlerini beraberinde getirmektedir. Bu uyumsuzluğa yol açan şeyin de sivil iradenin varlığı olduğu gözükmemektedir. Ortada bir sivil asker ilişkisinden bahsedememekteyiz. Fakat ne zaman sivilleşen, halktan çıkmış sivil bir lider söz konusu olduğunda bariz bir uyumsuzluktan bahsedebilmekteyiz. Bunun sebepleri çok çeşitli olmakla beraber temel olarak kamu kaynaklarının adil dağıtılmaması olabilir. Hem orduyu hem politik eliti denetleyecek denge ve denetleme mekanizmalarının olmaması, hem de hukuk kavramının oldukça göreceli bir işlev yürütmesi sonucu güç yozlaşmaya devam edecek ve bu gücü suistimal etmeye devam edecek ordular daima ortaya çıkacaktır.

Teorik olarak literatürün tatmin etmediği noktalara temas edildikten ve farklı bir teorik çözüm önerisi sunduktan sonra gelecek bölümde 1952 ve 2013 darbeleri karşılaştırılarak bu darbelerin dinamikleri incelenecektir. Darbeleri meydana getiren

dinamiklerin farklılığı ya da benzerliği noktasında bu darbelerin neden olduğu sorusuna makul bir cevap aranacaktır. Ayrıca demokrasi denemeleri noktasında ordunun bu süreçleri manipüle ya da mobilize edip etmediği de sorgulanacak esas noktalardan birini oluşturmaktadır. Nitekim Mısır tarihinde ordu kitlelerin iktidar karşısındaki demokrasi, özgürlük, eşitlik vs. taleplerinde pek çok kez kitlelerin yanında yer almayı tercih etmiş ve sonraki süreci inşa etme şansını yakalamıştır. Hem 1952 hem de 2013'te bu benzer durumun yaşanmış olması ordunun bu süreçlerin neresinde durduğu sorusuna cevap aramayı gerektirmektedir.

BÖLÜM IV

ARAŞTIRMA

Firavunların hakimiyetinin sona ermesinden itibaren Mısır Asurlar, Babiller, Persler, Makedonlar ve Araplar gibi pek çok farklı güç tarafından domine edildi. 1171’de Selahaddin tarafından Eyyubi hanedanının kurulmasıyla bir dizi askeri oligarşi yönetime sahip oldu. Kölemen memlûklerin hâkimiyeti ise 1517’de Osmanlı tarafından fethedilinceye kadar sürdü. Yine de Osmanlı vergiye tabi tutmak suretiyle Memlûklerin yönetimde kalmalarına izin verdi (Harari 1962, 52-53). Memlûkler payitahttan gönderilen bir valinin altında yönetimlerine devam ediyorlardı fakat çoğu zaman valilerin politikalarını manipüle etmekten kaçınmıyorlardı. Payitahttan gönderilen valilerin yönetimini etkileyen tek unsur Memlûkler değildi. Mısır’da bulunan askeri gruplar (yeniçeriler) da çoğu zaman valiye itaat etmiyorlardı. Nitekim valinin askeri birlikler üzerinden herhangi bir yetkisi de yoktu. Bireysel güvenliğinden sorumlu askerler dahi zaman zaman ülkede hali hazırda bulunan birliklerin safına geçip vali aleyhinde hareket edebiliyordu. Bu duruma çözüm olarak yönetimde etki sahibi Memlûklerden yardım istemek zorunda kalan valiler askerleri ve Memlûkleri birbirlerine karşı kullanmayı planlasa da yine de otoritesinin yıpranmasını önleyemiyordu. 17. yy’ın sonuna kadar yeniçeriler karşısında üstünlük sağlayan Memlûkler olsa da bu süreçten itibaren yeniçerilerin yükselişi söz konusudur. Hizipler arasındaki bu mücadele ancak 1789’da Fransız işgaliyle son buldu. Napolyon’un Mısır’ın işgali üzerine Osmanlı Sultanı işgali sona erdirmek için İngiliz kuvvetlerine ek olarak Arnavut birliklerine kumanda eden Kavalalı Mehmet Ali’yi pek çok Osmanlı birliğinin yanında Mısır’a gönderdi (Marsot 2010, 52). Sonuç itibariyle Akka’da yenilen Fransız ordusu Mısır’dan çekildi fakat Mısır yönetim açısından yine de refaha

kavuşturulamadı. 18. yy'a kadar payitahttan gönderilen valiler hizipler arasındaki çekişmeden dolayı hüküm sürelerinin kısa olacağını bildikleri için Mısır'da buldukları süre içerisinde olabildiğince zenginlik elde etmeye ve payitahta dönmeyi hedefliyorlardı. Bu süreçte istikrarsızlığı fırsata çevirme amacındaki Kavalalı önce Memlûklere ardında da ulema ile ilişkiler kurarak potansiyel bir vali adayı olarak ortaya çıkmıştı. Öyle ki Mısır uleması mevcut valinin sarayını kuşatarak valilikten vazgeçmeye zorlamış, vali bunu kabul etmese de payitaht ulemanın isteğini onaylayarak Kavalalı'yı Mısır'ın yeni valisi olarak tanımıştır (Harari 1962, 52-53) (Marsot 2010, 53).

Kavalalı Mehmet Ali öncüllerinden farklı olarak Mısır'ı geçici bir zenginlik kaynağı olarak görmemiştir. Mısır'daki iktidarını sağlamlaştırmak, dış dinamiklerin yönetimine müdahalesini önlemek amacıyla iktidarını reform çalışmalarıyla geçirmiştir. Mısır'ın sanayileşmesi ve askeri dönüşümü bu zorunluluktan kaynaklanmıştır. Osmanlı'ya karşı güçlü olmak gerektiğinin farkında olan Kavalalı bekasını koruyabilmek için ülkesini olabildiğince güçlendirmeye çalışmıştır. Bunun da askeri reform ve sanayileşerek gerçekleşeceğini farkındaydı. İlk olarak Fransız işgali sonrası dağılan Fransız subaylarını ordusuna katarak ordusunu modernize etmeyi planladı. Fransız subaylar Napolyon'un Fransız köylülerini orduya katmasından örnek alarak Mısır köylüsünü orduya dâhil etmeyi tavsiye etti. Bu tavsiye ordudaki asker sayısını yüz bine çıkardı. Ardından kendi donanmasını kurabilmek ve dışa bağımlılıktan kurtulmak için fabrikalarda ithal edilen silah, top vs. askeri teçhizatı kopyalamış ve seri bir şekilde ürettirmiştir (Marsot 2010, 57). Bu gelişmelerden elbette Osmanlı sultanının da haberi olmuştu. Arabistan'da Vahhabi isyanı patlak verdiğinde Kavalalı'yı bu isyanı bastırmaya gönderme kararı almaktaki temel hedefi de isyanı bastıramaması halinde gücünü yitireceğini, başarılı olması halinde de Vahhabilerin

yarattıkları problemden kurtulacakları için bir nevi kazan kazan politikası olacaktı. Sonuç itibariyle henüz Osmanlı kaybedecek bir şeyi olmadığını düşünüyordu. Kavalalı ülkesini modernleştirmeye eğitim kurumları ile devam etti. Sadece askeri okullar değil tıp, mühendislik okulları da açarak teknolojik yenilikler üretmek, mevcut teknolojik düzeye erişmek istiyordu. Teknolojik ilerlemenin yanında toprağın da öneminin farkında olan Kavalalı tüm Memlûk topraklarına el koyarak kamulaştırdı. Toprak işleme yöntemleri geliştirilmesini sağladı ve bu da Mısır ekonomisinin temelini oluşturdu (Harari 1962, 53).

Osmanlı ile ilişkilerin gerginleşmesi Mora seferi sonrasında başlamıştır. Padişahın emriyle Mora'ya sefere çıkan Mısır donanması ağır bir yenilgi aldı. Bu yenilginin yaralarını padişahın vadettiği Suriye ile sarmak isteyen Kavalalı olumsuz cevap almasına rağmen Suriye'yi işgal etmeye karar verdiğinde kriz patlak verdi ve fiili savaş durumuna geçildi. Başlarda büyük oranda Anadolu içlerine ilerlemeyi başaran Kavalalı Rusların müdahalesiyle çekilmek zorunda kaldı. Bunun üzerine 1841'de yayınlanan ferman ile Mısır Kavalalı'nın hanedanlığına bırakıldı. Karşılığında yıllık 80 bin kese altın vergi ödeyecek, gemi üretilmeyecek, barış zamanı ordusu 18 bin kişiyi geçmeyecekti (Harari 1962, 53).

Bu kısıtlamalara rağmen Kavalalı Modern Mısır'ı kurmayı başarabildi. Akılcı bir yönetim izleyen Kavalalı modern bir devlet inşa etti. Mısırlı fellahları orduya dâhil ederek milli bir ordu elde etti. Osmanlı'nın atadığı Türk yöneticilerin çoğunu tasfiye edip onların işgal ettiği yerlere Mısırlıları atayarak Modern Mısır milliyetçiliğinin temellerini attı. Yolsuzluğu önlemek gibi konularda fermanlar yayınlarak toplumsal problemleri çözmeye çalıştı. Sivil yönetimin ve mülki idarenin başarılı olması için anahtarın eğitim olduğunu fark eden, 47 yaşına kadar okuryazar olmayan Kavalalı faydacı sebeplerden dahi olsa eğitime büyük önem verdi. Orduyu Avrupalı tarzda

yeniden şekillendirdi. Hem kültürel hem de teknik olarak batılılaştırdı. Ekonomisini Avrupa pazarına ihracata yönelten ekonomik eğilimler izledi (Marsot 2010, 65) (Harari 1962, 54).

Kavalalı iktidarı Mısır için askeri, ekonomik ve toplumsal açılardan oldukça verimliydi. Ancak Kavalalı Mehmet Ali'nin 1849'da ölümüyle Mısır'daki istikrarlı ortam da yok olmaya başlamıştı. Varislerinin hiçbiri benzer bir siyasal başarı gösteremediği gibi Mısır'ı dışa bağımlı hale getirdi. Politikaları Mısır'ın artan borçları ve Süveyş kanalının açılmasıyla Avrupalı güçlerin yeniden müdahalesiyle sonuçlanan bir süreci doğurdu. Kavalalı'dan hemen sonra tahta geçen Abbas tam tersi politikalar izledi. Hammadde üzerinden gelir elde ettiği için sanayileşmeyi bir israf olarak değerlendiriyordu. Osmanlı'dan bağımsızlık kazanabilmek için tüm iktidarını bu yönde geçiren babasını Mehmet Ali'nin aksine Osmanlı himayesine geri dönmek istiyordu (Marsot 2010, 66). İsmail ise tarihteki en savurgan liderlerden biriydi. Süveyş Kanalını inşa ettiren İsmail kanalın açılışına çağırdığı Avrupalı liderlerin konforu için Kahire'den piramitlere özel bir yol yaptırdı. Kanala yakın özel bir saray inşa ettirdi. Kahire'nin merkezine bir opera binası inşa ettirdi ve Verdi'ye açılış için Aida operasını sipariş etti (Harari 1962, 54) (Cleveland 2008, 111). İsmail'in temel amacı Mısır'ın olabildiğince kısa sürede Avrupalılaştırılmasıydı ve bunu da görsel olarak Batı imgelerini Mısır'a getirerek gerçekleştirebileceğini düşündü. Ardından Avrupa'da okumuş Mısırlı seçkinler grubu yaratmak istediye de nihai hedefine hiçbir zaman ulaşamadı. Kavalalı Mehmet Ali'nin reformları modern ancak milli ve dini bir özgünlük içeriyorken, İsmail bunlara hiç önem vermeden hızlı bir batılılaşma formülü aramıştı (Cleveland 2008, 109). İsmail savurganlığıyla içine düştü durumdan kurtulmak için Avrupalı devletlerden borç alma yoluna başvurdu ve bu Batılılara Mısır'ın iç işlerine karışabilmek için gereken fırsatı sağlamış oldu. Verdiği

kapitülasyonlar ise doğrudan yönetimin teslimi anlamına geliyordu. Nitekim ekonomik faaliyetler batılıların eline geçmesine rağmen hiç vergi ödemediler. İşledikleri her türlü suç herhangi bir cezaya tabi tutulmuyordu. Alt orta sınıf Mısırlının yaşam standartları oldukça kötü bir durumdaydı. İsmail'in sonunu, beklendiği üzere yarattığı borçlar getirdi. İsmail'in mali sıkıntılara çözüm getirememesi, ülke ekonomisinin borçların faizini dahi ödeyemeyecek seviyeye gelmesi ve İsmail'in otokratik yönetimi hıdiv değişikliğini beraberinde getirdi. Fakat yerine gelen halefleri de pek yarar göstermedi. Kapitülasyonların devamı ve borçların ağır yükler getirmesiyle birlikte Mısır mali yaşamı felç olmuş bir haldeydi (Marsot 2010, 70). Kavalalı Mehmet Ali ile birlikte önem kazanan Mısırlı kimliği de ardılları döneminde önemli kurumlara Avrupalı yöneticiler atanması ile gölgede kalmış ve Mısırlı-Avrupalı gerilimi yaratmıştır (Cleveland 2008, 108).

Mısır'ın ekonomik ve politik olarak işgal edilmiş mevcudiyeti 1952'de Kavalalı hanedanı son bulana kadar devam etti. Aradaki süreçte ise ülkenin ekonomik ve politik olarak istikrarsızlaşması toplumdaki İngiliz karşıtı milliyetçi hislerin artışıyla paralel hareket etti. İlk tepki 1882'de "Avrupalı emperyalistlere ve baskıcı Türk sultana" karşı ayaklanan ve milliyetçi bir isyanın doğuşunu sağlayacak olan Ahmed Arabî'nin liderliğinde örgütlenen ve ordudaki Türk-Çerkes hâkimiyetinin Mısırlı askerlerin üst kademelere gelmesinin önlenmesinden rahatsız olan Mısırlı Albaylardan gelmişti. Albaylar grubu Mısır'ın ve Mısırlıların yabancı baskısı altında ezilmesinden ve kontrolün fiilen yabancı unsurların eline geçmesinden dolayı hıdivi suçluyorlardı. Hem İngiliz işgalini hem de yozlaşmış hıdiv yönetimine karşı yükselen isyan İngilizlerin Mısır'ı işgali ile sonuçlandı. Her ne kadar başarısız da olsa bu hareket daha sonra Nasır tarafından ilk gerçek Mısır milliyetçi devrimi, Arabi de ilk gerçek Mısır milliyetçisi olarak anılacaktı (Harari 1962, 56).

“Albay Arabî'nin albaylık rütbesine yükseltilmesi, aslında bütün Mısır halkının bu rütbeye yükseltilmesiydi. Çünkü o zamana kadar, uluslararası politikada olduğu kadar iç politikada da ikinci sınıftan başka bir şey değildi; etken değil edilgen bir varlıktı; işiten, gören, acı çeken ama konuşamayan bir ikinci sınıftı” (Güler 2011, 51).

1. Dünya Savaşı'na gelindiğinde Mısır her ne kadar İngiliz işgali altında olsa da diğer güçlerle ilişkisi belirsizdi. İsmen Osmanlı'nın vassalı konumundayken bağımsızlık talep eden liderlere sahipti. Fakat politik ve askeri olarak da tamamen İngiliz kontrolü altındaydı. Anayasal hükümetin kuruluşu ancak Saad Zaglul önderliğindeki Vefd Partisi ve toplumun büyük bir kesiminin katıldığı 1919 hareketi sonrası kazanılan bağımsızlık ile olacaktı. 1830 Belçika anayasasını model alan anayasal düzen 1923'te işlerlik kazandı. Hıdiv, bakanlar kurulu, senato ve vekillerden oluşan anayasal sistemde tüm Mısırlılar yasa önünde eşit düşünülmüş ve eşit sivil ve politik haklara sahip kılınmıştı. Mısır egemen, özgür ve bağımsız ilan edilmişti. Anayasanın bazı maddeleri tüm gücü halka verirken diğer maddeler hıdivin elindeki yetkileri genişletiyordu. Hıdiv sivil ve askeri otoritenin başı olma ayrıcalığını yürütmeye devam edecekti. Hıdivin yetkileri hiçbir şekilde kısıtlanmamıştı. Anayasa bir anlamda hıdivin elindeki güçleri korumaya odaklanırken özel haklardan üstü kapalı bir şekilde bahsediyordu (Harari 1962).

1919'dan itibaren gelişen süreç silahlı kuvvetlerin iktidara yükselişinin de basamaklarını oluşturmaktadır. 1882 Arabi isyanıyla ortaya çıkan milliyetçi hisler bu süreçte kendini daha fazla gösterecekti. Bu süreçte Mısır'da yedi politik parti vardı ve hepsinin vaadi ve temel gayesi İngiliz işgaline son vermektir. Bunların arasından en derine inen ve alt orta sınıfı, köylüleri örgütleyen Vefd farklılaşarak 1919 hareketi sonrasında iktidara ortak oldu. Fakat Vefd'in evrimi beklendiği gibi olmadı. Vaadettiği

istikrarı sağlayamadığı gibi İngiliz işgaline dair somut bir gelişme de gösteremedi. Bundan daha kötüsü ise süreç içerisinde hıdivin parlamentoya sayısız müdahalesi ve fesihleri karşısında Vefd Partisi iktidarını koruyamadığında ancak İngilizler'in desteğiyle politik yaşamını sürdürebildi. 1942'de İngilizler tanklarla sarayı kuşatıp Vefd lideri Nahas Paşa'yı iktidara getirdiklerinde Vefd'in itibarı Mısırlılar nazarında sona erdi ve bu olay aynı zamanda büyük bir utanç kaynağı olarak görüldü. Mısırlılar nezdinde aşağılama olarak algılanan bu olay 1952'ye giden süreçte anahtar rahatsızlığı oluşturdu. Nasır ve yakınındakiler bu olayı yazılarında İngiliz emperyalizminin ve zorbalığının bir işareti olarak yorumladılar (Harari 1962, 68).

Vefd bu değer kaybını telafi etmek için 1936'da İngiltere'nin Mısır'daki ekonomik ve politik imtiyazalarını düzenleyen Anglo-Mısır anlaşmasını fesh edip, İngilizlerin Mısır'dan çekilmesini istedi. Daha da ileriye götürüp bu sorunu 1947'de BM Güvenlik Konseyine taşıdı. Burada Sovyetler ve Polonya'nın desteğini alsa da çabası gündemdeki Ortadoğu'da bir İsrail devletinin kurulması tartışmaları nedeniyle sonuçsuz kaldı. Ülkedeki İngiliz varlığı ve bunun yarattığı rahatsızlık artarak sürmeye devam etti. 1947'de Birleşmiş Milletler'de Filistin'in paylaşılması kararı ve akabinde Mısır öncülüğünde İsrail'e açılan savaşta ağır bir yenilgiye uğranılması büyük bir şok yarattı. 1947 Savaşı'nın Mısır tarihinde bir kırılma yaratması savaşa katılan ordu içindeki kendilerini daha sonra Hür Subaylar olarak adlandıracak grup sayesinde olmuştur (Harari 1962, 69).

“Hayatım boyunca orduya inandım. Bir askerın tek görevi ülkesinin sınırlarında ölmektir. Peki, o zaman neden ordumuz ülkenin sınırlarında değil de başkentinde olmaya zorlandı?” (Nasser 1956, 30-31).

Hür Subayların askeri personelin ve teçhizatın yanlış yönetimine ilk elden şahit olmaları ve yönetimdeki yolsuzluk ve nepotizmin farkında olmaları gibi pek çok sebep huzursuzluk yaratıyordu (Nasser 1956, 27-31) (Harari 1962, 68-69). Kahire’de yönetici koltuğunda oturanların, savaştıkları Yahudi askerlerden daha çok düşmanlık yaptığını düşünüyorlardı. 1948 savaşıyla birlikte orduda hem ruhsal yönelim hem de eğilim olarak radikal değişimler oldu. Önceden askerler hiçbir meseleyi konuşmaz, dert edinmez sadece eğlenmeye, yaşamlarından zevk almaya bakarken artık fedakârlıktan, kendini göreve adamaktan ve anavatan için ölmeyi göze almaktan konuşmaya, böyle düşünmeye başlamışlardı (Peretz 1973, 183).

“Filistin’de tanıştığım yalnızca ülkemizin geleceği hakkında benimle konuşan arkadaşlarım değildi, aynı zamanda düşman da vatanımızı ve zorluklarını hatırlatmada rolünü iyi oynadı” (Nasser 1956, 29).

Vefd’in çabası tüm hayal kırıklıklarına rağmen toplumda karşılık buldu ve ülkeyi içine sürüklendiği çalkantılı süreçten kurtarmak amacıyla 1950’de yapılan seçimlerde Vefd yeniden iktidara seçildi. Vefd’in aradığı milliyetçi hava toplumda karşılık bulmuştu fakat bu kargaşa doğurmaktan başka bir sonuç getirmedi. Toplumda iyice körüklenen İngiliz nefreti halk arasında gerillavari saldırılara ve çatışmalara neden oldu. Sonunda İngilizlerin İsmailiye’de çıkan olaylar sonrasında bir polis karakolunu kuşatması ve akabinde pek çok Mısırlının ölmesinin üzerinden çok geçmeden ordu içerisinde Hür Subayların adında bir grup hıdivi tahtından indirerek yönetime el koydu (Harari 1962, 69-70).

Toplumsal tabanda büyük bir coşkuyla karşılanan devrim “işgalci” İngilizlere ve “yozlaşmış” hıdivlik makamına karşı kazanılmış bir zafer olarak algılanmıştı. 1952’de darbeyi gerçekleştiren Hür Subaylar 1940’lardan beri birbirini tanıyan, birlikte görev yapan, küçük toprak sahibi köylülerin, küçük bürokrat ve küçük toprak

sahiplerinin oğullarıydı. Fakat bunların tamamı İngiliz işgali ile zarar görmüş ve topluma sırtını dönen yerel yöneticilere karşı kin besleyen toplumsal tabanın bir parçasıydılar (Cleveland 2008, 339). Darbeyi gerçekleştirirken iki temel amaca odaklanmışlardı; İngilizleri ülkeden çıkarmak ve monarşiye son vermek. Fakat bunları nasıl yapacaklarına dair ne bir planları vardı ne de ideolojileri... Sadece devrim sonrası izleyecekler altı noktadan oluşan bir mücadele planı belirlemişlerdi. Kolonyalizm, emperyalizm, tekelleştirme ile mücadele sosyal adalet, güçlü bir ordu ve yeni demokratik bir yaşam tarzı gütmek... Bu bağlamda oldukça pragmatik bir programları vardı (Harari 1962, 70-73). Halk nezdinde tanınmış simalar olmamaları sebebiyle saygın bir subay olan General Necip'i sürece dâhil ettiler.

1952'ye giden süreci iki şekilde açıklamak mümkündür. Sosyal olarak tarımsal bir aristokrasi ve birleştirici bir orta sınıf ideolojisinin olmayışı subaylara gücü ele geçirme ve tekelleştirme imkânı tanımış oldu. Politik olarak ise monarşinin gayri meşruluğu, politik sistemdeki zayıflıklar, İngiliz kolonyalizmi ve işgaline karşı milliyetçi mücadele onlara ulusun koruyucusu olma şansını tanıdı (Harb 2003, 276). 1952-70 arası Nasır iktidarında ordu üstün, rakipsiz bir kurum olarak varlığını sürdürdü. Bu süreç içinde ordu önemli bir devlet kurumu ve politik karar verici bir pozisyona evirildi.

Darbeden hemen sonraki yıl mevcut monarşi ilga edilerek cumhuriyet rejimi kuruldu, 1923 anayasası feshedildi ve tüm siyasi partiler yasaklandı. Hür Subaylar iktidarı ele geçirdikten sonra hükümet görevi icra etmesi amacıyla Devrimci Komuta Konseyini kurdu (Cleveland 2008, 340). Siyasal partilerin kapatılmasıyla oluşan boşluğu Kurtuluş Hareketi adında bir oluşum ile gidermek isteyen subaylar tam anlamıyla siyasal anlam taşımayan ancak toplumun bazı kesimlerini bu parti altında

mobilize etmek amacındaydı. Nitekim ne toplumsal ne de politik anlamda Kurtuluş hareketi bir heyecan yaratmamıştı (Kamrawa 2014, 77).

Hür Subayların komuta pozisyonunda General Necip bulunsa da bu durum çok sürmedi. Necip'i bir truva atı gibi kullanarak iktidarını meşrulaştırma amacıyla olan subayların asıl lideri Cemal Abdül Nasır idi. Ancak darbe sonrasında başbakan yardımcısı makamıyla yetindi. Be'eri'ye göre ordu ve askeri subaylar yönetici elitin çekirdeğini oluştursa da bir güç piramidi vardı ve zirvesinde Nasır bulunuyordu (Be'eri 1969). Nasır toplumun ekonomik yaralarını saracak projeler ve nefret edilen kurum ve kişileri etkisizleştirerek toplumsal tabanı nötralize ettikten sonraki süreçte yönetici kadro yani Devrimci Komuta Konseyi içerisinde gücünü resmileştirme peşindeydi. General Necip ile Nasır'ın fikirleri uyuşmuyordu. Necip reformlar yaparak mevcut kurumları dönüştürmek isterken Nasır mevcut kurumların yozlaşmış ve kullanışsız olduğunu düşünüyor, politik partileri ve parlamentoyu yeni bir hükümet formuyla değiştirmek istiyordu (Peretz 1973, 183).

1952 Darbesine giden süreçte önemli bir aktör olan Müslüman Kardeşler de Hür Subaylar iktidarından rahatsızlık duyuyordu. Müslüman Kardeşler anti-emperyalist, anti-monarşist ve anti-sionist bir ideolojiye sahipti. Fikri altyapısını da radikal islami metinleriyle tanınan Cemaleddin Afgani ve Muhammed Abduh gibi isimler oluşturuyordu. Müslüman Kardeşlerin Hür Subaylar ile anti-emperyalist, anti-monarşist ve bir anlamda anti-sionist bir noktada birleşmesine rağmen subayların seküler kimliği ve rejimi seküler bir şekilde dizayn etmek istemeleri kardeşleri iten başlıca etkendi. Müslüman Kardeşler ile Hür Subaylar arasındaki ilişkinin 1952 öncesindeki ayrıntıları kesin olarak bilinmese de çeşitli söylentiler söz konusudur. Darbe öncesinde subaylar ile kardeşlerin görüşüp tartıştıkları (Harari 1962, 66) dahası

Nasır ile Enver Sedat'ın Müslüman Kardeşlere sızarak içyapılarını çözmeyi hedefledikleri bunlar arasındadır. (Marsot 2010, 107)

1954 yılında Devrimci Komuta Konseyi içerisinde Necip ile Nasır'ın güç mücadelesi belirgin bir hal almaya başladı. Bu süreçte Nasır'ın fırsata dönüştüreceği bir olay yaşandı. Müslüman Kardeşler üyesi olduğu düşünülen biri Nasır'a suikast girişiminde bulundu. Akabinde Müslüman Kardeşler illegal bir örgüt ilan edildi ve yöneticileri idam edildi. Bazı yazarlara göre bu ayrışmanın temel sebebi Müslüman Kardeşlerin büyük bir popüler tabanı varken subayların bu noktada eksik kalması kendi popülaritelerine iktidardaki varlıklarına zarar vereceği ihtimaliydi (Marsot 2010, 109). Necip ile fikir çatışmaları giderek sertleşen Nasır kıvrak bir çözüm olarak Necip'i Müslüman Kardeşler'i desteklemekle suçladı. Nihayetinde Necip istifasını sundu ve ev hapsine alındı (Cleveland 2008, 341). Necip daha sonra anılarında durumun farkında olduğunu şu cümlelerle anlatmıştı:

“Mısır üç farklı komite tarafından yönetiliyordu. Resmi kabine, gayri resmi kabine ve ortak bir komite... Başkan, başbakan ve devrim lideri olarak her birinin kontrolü altındaydım. “ (Harari 1962, 72-73).

Necip'in istifası sonrası Nasır beklenmedik bir tepkiyle karşılaştı. Hem ordu içinde hem de toplumda Necip'in göreve iade edilmesi, yerine Nasır'ın tutuklanması yönünde eylemler yapıldı. Ahmad al-Masri ve Farouk el-Ensari adlı yüzbaşılardan önderlik ettiği sekiz kişilik bir delegasyon Devrimci Komuta Konseyi'nin demokrasiyi şekillendirmekten ziyade diktatörlük içerisine kaydığı ve ordunun geri dönülmez bir şekilde politikaya karıştığı şeklindeki endişelerini DKK ile müzakere ettiler. Nasır bu tepkiye kayıtsız kalamadı ve isteklerini kabul etti (Kandil 2012, 32). Necip 1954 Şubat'ında başkanlığa geri dönse de bu ancak aynı yılın kasım ayına kadar sürdü. Bu tarihte Nasır tekrar sahneye çıktı (Harari 1962, 78).

1956'da yapılan seçimlerde yeni anayasa kabul edilirken Nasır kullanılan oyların resmi rakamlara göre %99,9'unu alarak yeni cumhurbaşkanı oldu. Bunda erkeklere oy kullanma zorunluluğu ve kadınlara da ilk kez oy kullanma hakkı tanınmasının etkisi muhakkaktır (Cleveland 2008, 342).

Kolonizasyon sonrası yeni kurulan dekolonize olmuş devletler hızlı bir şekilde güvenliğini tesis etmeyi ve ulus devlet üzerinde kontrolü sağlamaya ihtiyaç duyar. Ekonomik refahı ve tüm vatandaşlar için toplumsal refahı sağlamak temel öneme sahiptir (Kamrawa 2014, 76). Nasır iktidarı da bu önermeyi doğrular nitelikte bir gelişim göstermiştir. Nitekim Mısır'da rejimin gücünün genişlemesi Nasır'ın yükselişi ve İngiliz ordusunun 1955'te Süveyş'ten çekilmesiyle olmuştur. Polis ve silahlı kuvvetlerin kapasitesi genişlemiştir. Yeni rejim ekonomik gelişimi sağlamak adına da yeni önlemler aldı. Aswan barajı, Hilvan Demir Çelik fabrikası gibi kompleksler ekonomik ivme kazanmak adına faaliyete geçirildi. Yeni yöneticiler orduyu genişletmeye ve daha modern silahlarla donatmaya başladılar (Owen 2002, 24). Nasır getirdiği yasalarla popülaritesini konsolide etti. Her üniversite ve lise mezununa devlette iş garantisi verdi. Ayrıca milli güvence politikaları geliştirdi. İşçi ve çiftçilere ekonomik haklar garanti etti. Süreç hızlı işliyordu. Hür Subaylar iktidara geldikten sadece altı hafta sonra ekonomik olarak en büyük değişimi toprak reformuyla yaptı. Çünkü kırsal sosyal dönüşümün temel enstrümanıydı (Owen 2002, 37). Toprak reformuyla birlikte bir kişi en fazla 200 feddan birim toprağa sahip olabilecekti. Bu miktardan fazlasına devlet el koyacak ve beş feddan birimden az toprağı olan köylülere dağıtacaktı. Bu yasanın devamı olarak maksimum toprak sahipliğı 1961'de 100 feddana, 1969'da ise 50 feddana düşürüldü (Harb 2003, 277). Teoride toprak sahibi elitleri zayıflatmak için makul bir çözüm gibi görülse de daha sonra anlaşılacaktı ki

toprak sahipleri topraklarının mülkiyetini her bir aile üyesine 200'er feddan olmak üzere dağıtarak bu kısıtlamayı aşmayı başaracaktı (Marsot 2010, 109).

1952 öncesinde alt kesimin yaşam şartları oldukça kötüydü. Mısır köylüsü dünyanın en fakirleri arasında yer alıyordu. Kişi başı gelir 55-65\$ arasındayken çoğunluğu oluşturan, kalifiye olmayan işçiler günlük 5 cent gibi düşük bir ücret alıyorlardı (Peretz 1973, 186). Rejim topraksız köylüyü toprak sahibi yaparak köylüye fayda sağlarken, büyük toprak sahiplerinin ekonomik ve siyasal güçlerini zayıflatmayı planlıyordu. Dolayısıyla kırsal sosyoekonomik gelişimin anahtarı olmaktan ziyade toprak sahibi seçkinlere yapılan bir saldırıdan ibaretti (Owen 2002, 37). Ordu iktidara gelirken demokratik bir rejim vaat etmişti. Teorik olarak 350 koltuklu bir parlamento icra edilmiş olsa da bu yöndeki beklentiler süreç içerisinde boşa çıkmıştı. Nasır iktidarında siyasal sistem halkın iradesini yansıtmaktan ziyade onu Nasır'ın politikaları altında mobilize etme amacı taşıyordu (Cleveland 2008, 342).

Nasır iktidarı ordunun rejimi açık bir şekilde ele geçişi ifade etmekteydi. Bu süreçte bütün bakanlıklara subaylar atandı. El Ahram ve El Hilal gibi gazeteler önce kamulaştırıldı ardından subayların kontrolüne devredildi. Fakat özel ve kamu sektöründeki teknik eğitim gerektiren kurum ve kuruluşlarda durum farklıydı. Rejimin kurduğu ya da kontrol ettiği sektörlerdeki yöneticiler ekseriyetle teknokrat, mühendis ve anglosakson kökenli üniversitelerde eğitim almış ekonomistlerdi. Bunların arasında çok az asker vardı. Be'eri'ye göre de Mısır'da ordunun iki temel eksikliği vardır. Birincisi sivil toplumu ilerletecek ve sürdürecekteki teknik kabiliyet yoksunluğu mevcuttur. Bu yüzden kamusal alandaki yöneticilerin pek çoğu sivilidir. İkinci olarak ise ordunun sivil toplum üzerinde pozitif etki bırakma algısı zayıftır. Darbe sürecini illegal yapan şey de budur. Ordu bu yüzden süreci meşrulaştıracak gelişmeler göstermek zorundadır (Blanga 2014, 365). Abdel Melek'e göre rejimin amacı askeri

yöneticilere tehdit oluşturmayacak bir idari sınıf kurmaktı. Ordunun teknik eğitim gerektiren sektörlerde kadrolaşamamasının eğer bir avantajı varsa o da Dekmejian'a göre devlet kontrolü altındaki endüstriyel ve finansal girişimlerde mühendislik, fizik, tıp ve siyaset bilimi gibi alanlarda eğitim almış memur-teknokratların sayısı artıyordu. Bu da orduyu endüstriyelleşen bir toplumda teknik uzmanlığa verdiği önem noktasında sivilleri ikna etmede yardımcı oluyordu (Harb 2003, 279-280). Sosyal olarak, rejim Mısır toplumunu dönüştürmeye başlamıştı. Ekonomik ve politik değişimler kendi dinamiklerini yarattı ve rejimin köylü, memur ve küçük bürokratlardan oluşan alt orta sınıftan oluşmasına neden oldu. Dönüşüm yılları boyunca da Mısır ordusu rejimi korumak ve yönetime katılmak için oradaydı. Kabinelerde ve bakanlıklarda kadrolaşıyordu. 1952-70 arasında 18 kabineden yalnız ilki olan Ali Mahir kabinesi bir sivil tarafından idare edilmişti. Ve yalnızca ilk üç kabinede sivil bir kadro söz konusuydu. Diğer kabineler ise sivil-asker karışımıydı. Kronolojik olarak geniş çapta bürokratik genişleme ilk olarak Nasır'ın iktidara gelmesiyle gerçekleşti. 1962'de dış işleri bakanlığındaki 100 üst düzey görevliden 72'si askerdi. Nasır bu kabinelerde sekiz kez başbakanlık pozisyonunda yer aldı. 1952'de 15 olan bakanlık sayısı 1970'te 28'e ulaşmıştı. 1961-71 arasında bürokrasi %161 oranında artış gösterdi (Harb 2003, 278). Owen'a göre pek çok yazar Ortadoğu ve 3. Dünya ülkelerindeki aşırı bürokratikleşmeyi güçlü bir devlet olmanın işareti olarak görür. Fakat bu bürokratikleşme toplumsal dönüşüm ve ekonomik gelişim üretmesi beklenirken nasıl bu kadar başarısız olabiliyor tartışma konusudur. Nitekim Owen bu durumu "zayıf başarıları olan güçlü devlet paradoksu" şeklinde değerlendirmektedir. Devletin somutlaşması kendini bürokratikleşme seviyesi ile gösterirken pek çok yazarın iddia ettiğinin aksine bürokrasinin artışı, getireceği refah ile doğru bir orantı içerisinde ilerlememektedir (Owen 2002, 27-36). Buna Mısır örneğinde tarım reformu

istisna olarak gösterilebilmektedir. Nitekim tarım reformu topraksız Mısır köylüsünün refahını ve çalışma şartlarına olumlu etkide bulunmuştur. Bu artış kendini hükümet harcamalarında da gösterdi. Askeri harcamalar hariç hükümet 1951-52'de 149 milyon Mısır poundu harcarken, 1969-70'de 1.658 milyar Mısır poundu harcama gerçekleştirdi. 1965'lere kadar kamu sektörü tüm yatırımların %95'inde pay sahibiydi ve %83'ün kontrol ediyordu. Özel sektör ise 1960'ların sonuna kadar yalnızca el yapımı parakende satış ve kişisel hizmet alanlarında etkindi. (Harb 2003, 278) Kamwara'ya göre bu sürece kadar bahsedilen toprak reform programları, kamu sektörünü genişletme, yabancı yönetici ve kurumları tasfiye etme gibi faktörler bölgeye özgüdür ve şaşırtıcı bir yanı yoktur (Kamrawa 2014, 77).

Rejimin en tartışmalı, radikal politikası milleştirme/kamulaştırmaydı. 1960'ların ortasına kadar Süveyş Kanalı'nın kamulaştırılmasının yanında tüm ticari bankalar, sigorta şirketleri ve yabancı ticaret şirketlerine el konuldu. Bu politikalar Mısır'a ekonomik ve bağımsızlık getirecek olan endüstriyelleşme için kaynak sağlama amacı taşıyordu. Richards ve Waterbury'ye göre Mısır pek çok gelişmekte olan ülke gibi ithal ikameci bir endüstriyelleşme içindeydi. Bu ilk beş yıllık plan (1960-64) başarılı olsa da 60'ların sonuna doğru sermaye eksikliği ve yetersizliğine boğuldu. Rejimin temel amacı baskın bir kamu sektörü yaratmaktı (Harb 2003, 277).

Süveyş Kanalı'nın kamulaştırılması batılı ülkelerin çıkarlarını da tehdit eden bir girişimdi. Kanalın geleceğinin tartışılması için Nasır İngiltere başbakanı Anthony Eden tarafından bir konferans düzenlenmesi talebi almış fakat Eden'in Nasır'ı Hitler'e benzetmesi üzerine katılmamıştı. Kanalın kamulaştırılması ilan edildikten kısa bir süre sonra İngiltere, Fransa ve İsrail Mısır'a ani bir saldırı başlattı. Nasır böyle bir saldırıya hazırlıklı değildi. Nitekim kimi yazarlara göre temel amaç Mısır ordusunu sahada yenmekten ziyade halkın rejimi suçlayarak Nasır iktidarına son vereceği inancıydı

(Marsot 2010, 114) (Cleveland 2008, 346). Belki bu plan İsrail bu üçlü ittifak içerisinde yer almasaydı başarılı olabilirdi. Fakat süreç planlanan şekilde sonuçlanmadı. Amerika ve Sovyetler Birliği'nin müdahalesi ve Birleşmiş Milletlerin tampon kuvvet göndermesi üzerine üçlü ittifak sona erdi. Nasır'ı devirmek için başlanan süreç Nasır'ın sadece Mısır'da değil tüm Arap coğrafyasında bir kahraman haline gelmesiyle sonuçlandı (Harb 2003, 280).

Eric Nordlinger askeri kurumları üç tipe sınıflandırmıştır. Birincisi hükümeti kontrol eden, politika ile süreci domine eden ve uzun süre gücü elinde tutan yönetici tiptir. İkincisi iktidarı kısa süre elinde tutan, statükonun devamı ve orta sınıfın çıkarını sürdüren ve politik süreci mobilize etmekten kaçınan koruyucu tiptir. (1980-83 arası Türkiye rejimi buna örnek gösterilebilir.) Son olarak da sivil hükümet üzerinde veto gücü olan fakat hükümet gibi hareket etmekten kaçınan moderatör tiptir. Perlmutter ise bu ayrımı yönetici ve uzlaştırıcı tip olarak iki şekilde formüle etmiştir (Harb 2003, 270). 1952'de Nasır'ın inşa ettiği rejim Nordlinger'in yönetici olarak kategorize ettiği birinci tip tanımına güzel bir örnektir. Hükümeti ve politik süreci kontrol eder, uzun süre gücü elinde tutar ve radikal politik, ekonomik ve sosyal değişimler inşa eder (Harb 2003, 276).

Nasır'ın Süveyş Krizinden zaferle çıkması Arap coğrafyasında imajına büyük bir katkı sağladı. Nasır artık yeniden şekillenen bir Arap dünyası, ortak bir amaç etrafında birleşmeyi ve daha iyi bir yaşam vaadediyordu (Slugglet ve Slugglet 1991, 32). Öyle ki pan-arap bir coğrafya fikrini gerçekleştirme yolunda 1958'de Suriye ile birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurdu. Teoride iki ayrı devletin bir araya gelmesiyle oluşacak ortak bir devlet fikri ile hareket edilmiş olsa da Nasır Suriye'deki tüm siyasi oluşumları yasaklamış ve Suriye'nin yönetimine de eski silah arkadaşı Abd al-Hakim Amr'i getirmişti. 1960'ta kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti parlamentosu

ise 300'ünü Nasır'ın seçtiği 400 Mısırlı ve 200 Suriyeliden oluşan 600 kişiden oluşuyordu. Nasır hiçbir yetkisini parlamentoya devretmediği gibi Mısır'ın yanında Suriye'nin de yegâne egemeni haline geldi (Harari 1962, 78). Fakat bu süreç durumdan oldukça rahatsız olan Suriye ordusunun 1961'de yaptığı darbe ile sona erdi. Suriye tekrar ayrı bir devlet olarak varlığını sürdürdü (Harb 2003, 280).

5 Haziran 1967'de İsrail jetlerinin Mısır hava sahasına girip neredeyse tüm Mısır filosunu yok etmesiyle başlayan Altı Gün Savaşı askeri yönetimin politikleşmesi ve ordunun komutasından kaynaklı pek çok problemle birlikte bir fiyaskoya dönüştü. Altı günde Sina yarımadası işgal edildi ve askeri teçhizatın %80'i kaybedildi. Bu büyük yenilginin sorumluluğunu üstlenen Nasır ve hemen ardından Abd al-Hakim Amr 9 Haziran'da istifa etti. Fakat halkın yoğun Nasır sevgisi onu tekrar yönetime geri döndürdü. Bazılarına göre Nasır'ın geri dönmesi için sokaklara dökülen bir kısım kalabalığa para ödenmişti. Kalan gönüllü kalabalığın düşüncesi ise "bizi bu belaya sen soktun, sen çıkarmalısın" duygusuydu (Marsot 2010, 125). Amr da istifasından vazgeçmek istediye de önce ordu içindeki otonomisinden ardından da atandığı Suriye yönetimindeki başarısızlığından ötürü Nasır'ın gözünden düşmüştü. Nasır'ın emriyle tutuklandı ve yargılandığı süreçte de intihar etti. Nasır 11 Haziran'da kendisine karşıt olan tüm askeri kadroyu tasfiye etti. Yerlerine gelen ikinci nesil subayların 1952 Hür Subaylarıyla doğrudan hiçbir bağlantısı yoktu. Temel olarak ordu köklerinden ve tarihinden ayrılmış ve apolitize olmuş oldu (Harb 2003, 281).

1967 yenilgisi yine de Nasır'ın iktidarının sorgulanmasına neden oldu. Ertesi yıl 1968'de özgür seçimler, adil basın ve ifade özgürlüğü gibi isteklerin etrafından mobilize olmuş eylemler düzenlendi. Nasır ise Mısır'ın değişikliğe ihtiyacı olduğunun farkındaydı. Ancak bu taleplere beklenen şekilde cevap vermesi pek mümkün görünmüyordu. Bunun yerine Nasır kitleleri kendi etkisi altında toplayabilmek ve

kurduğu rejimin altında mobilize edebilmek için çeşitli vaatlerde bulundu. Mısır'ı içinde bulunduğu durumdan kurtarabilmek için bir hareket planı ortaya koydu. Bu plana göre öncelikle Mısır'ı yok etmeye çalışan askeri, ekonomik ve ideolojik düşmanlara, başta zionistlere karşı mücadeleye yoğunlaşılacak, ardından ise özgürlük ve zafer için Mısırlıların mobilize edilmesi sağlanacaktı. Tabii bu mobilizasyon Nasır'ın partisi altında olacak ve onun politik çıkarlarını gözetecekti. (Blanga 2014, 367-368) 1952 devrimi Mısır için daha parlak bir geleceğin umut ışığı olarak görülmüştü. Fakat geçen süreç içerisinde bu balon patlamış oldu. Nasır'ın 1970'teki ölümünden sonra Enver Sedat Nasır'ın koltuğuna geçti.

Enver Sedat iktidarı Mısır'ı oldukça farklı bir sürece götürmüştür. Sedat iktidarını Nasır'ın politikalarını terk etmek ve ülkeyi farklı bir anlayış ile idare etmek istiyordu. Öyle ki Mısırlılar arasında Nasır ile Sedat arasındaki farkı anlatmak için şöyle bir hikâyeye uydurulmuştu: *“Sedat başkanlık limuzinine bindiği ilk gün, araba kavşağa gelene kadar bekledikten sonra, şoföre sormuş: “Reis burada ne tarafa dönerdi?” “Sola dönerdi” diye yanıt vermiş şoför. “Sola sinyal ver, sağa dön” demiş Sedat.”* (Marsot 2010, 131).

Nitekim Nasır'ın gölgesinde kalmaktan huzursuzdu. Kendi politik temeli, Nasır gibi bir karizması henüz mevcut değildi. Dahası Nasır'a sadakat duyan subaylar tarafından sevilmiyordu. (Harb 2003, 280) Bu amaçla da Nasır'ın son yıllarında Sovyetler Birliği ile kurmaya çalıştığı ilişkiler sebebiyle ordu ve yönetim kademelerinde pek çok Sovyet uzman görev yapıyordu. Sedat ordu ve yönetimdeki bu Sovyet etkisini kırmak için bu 15 bin Sovyet uzmanı tasfiye ederek ülkelerine gönderdi (Slugglet ve Slugglet 1991, 34-35). Kimi kaynaklara göre bu rakam 20 binlere ulaşsa da Mısır-Sovyet ilişkilerini sona erdirmemişti (Cleveland 2008, 416). Bunun yanı sıra Nasır yanlısı pek çok subay da bu tasfiye sürecinde görevinden alındı, hatta yargılandı

ve hapsedildi. Böylece yönetim kademesinde Nasır etkisi kırılmış oldu ve artık sadece yeni lidere sadakat duyan bir Mısır mevcuttu. Hem Nasır hem Sedat meşruiyet ve güçlerinin temeli olarak orduyu kullansalar da liderlik tipleri farklıydı. Nasır'ın subayları ödüllendirerek yanında tutmaya, sadakatlerini satın almaya çalışırken, Sedat ise onları manipüle ederek birbirlerine karşı kullanıyordu. Muhaliflerini tasfiye edebilmek için Savaş Bakanı Muhammed Sadıq'ı Sovyetlerle ilişkisi ve İsrail'e karşı savaşma politikaları yüzünden ihraç etti. Yerine ise apolitik bir general olan Ahmed Hassan Ali'yi atadı. Sedat'ın bu politikası Mısır ordusunu sivilleşmiş yeni lidere boyun eğre hale getirmiştir. Bu aynı zamanda dış savunmaya adanmış daha profesyonel bir ordu anlamına gelmekteydi (Harb 2003, 282). Ordu dâhil tüm yönetici kurumları güçlendirerek iç politikadaki yerini sağlamlaştıran Sedat sonraki süreçte İslami radikalizm içerenler dâhil politik partileri yasallaştırmış ve politik sistemi serbest hale getirmiştir. Siyasal ve ekonomik bir liberalleşme politikası izlemeye başladı. Mısır'ın buna ihtiyacı da vardı. Nasır arkasında çözülmesi imkânsızlık derecesine varan ekonomik ve politik sorunlar silsilesi bırakmıştı. İktidarının ilk yıllarında bu sorunları çözmek, Mısır'ın ekonomik ve diplomatik sorunlarını çözmek için yönetimdeki Sovyet danışmalarını sınır dışı etmeyi göze alsa da pek başarılı olamadı. Ekonomiye esas darbenin İsrail ile süren savaş halinin neden olduğunun farkında olsa da bu sürece son vermeye henüz hazır değildi. Nitekim 1967'de ordusunun %80'i imha olan Mısır silahlı kuvvetleri tekrar eski haline getirmek için sonraki sadece bir kaç yılda 8-9 milyar dolar miktarında bir harcama yaptı. 1973'te Mısır'ın gayri safi milli hasılası'nın 5 milyar dolar civarında olduğu düşünülürse yapılan harcama oldukça büyük bir miktarı ifade etmektedir (Goldschmidt 2004, 162).

Tüm bunlara rağmen Sedat Suriye ile birlikte 1973'te İsrail'e savaş açtı. Süveyş ve Golan Tepelerini ele geçirerek beklenmedik bir başarı gösteren Mısır için

saldırıyı sürdürmenin gereği yoktu. Nitekim Mısır'ın askeri gücünü topladığı ve İsrail'in üstünlüğüne son verildiği gösterilmiş oldu. Bundan sonraki süreçte toprak kazanmak Sedat için büyük bir öneme sahip değildi. Onun amacı Mısırlılar karşısında meşruiyetini pekiştirmek, İsrail ile bölgede yaşanan soruna ABD özelinde batının dikkatini çekmek ve kalıcı bir barış sürecine geçişi sağlamaktı. Bu girişim bölge ülkelerinin katkılarıyla başarılı oldu. Özellikle OPEC'in (Petrol İhraç Eden Ülkeler) ABD'ye petrol ihracını durdurması ve petrol krizi çıkartmasının önemli bir etkisi olmuştur (Cleveland 2008, 419). Sedat bu savaşı içeride ve dışarıda ekonomik ve politik bir zafer olarak gördü ve gösterdi.

1973 Savaşı Sedat'ın beklentilerini boşa çıkarmadı. Savaş sırasında Sovyetlerden askeri yardım alsa da savaş sonrası gerek Süveyş'in tekrar açılması gerekse de bölgesel istikrarın sürdürülebilirliğine katkı sağlaması amacıyla ABD'nin ekonomik yardımlarından da önemli bir pay elde etti. ABD'den 1974'te alınan 8,5 milyon dolarlık yardım 1976'da 750 milyon dolara çıkmıştı (Cleveland 2008, 419).

Sedat asıl ekonomik ivmeyi infitah (açılım) şeklinde adlandırılan ekonomik açıklık politikasıyla sağladı. Nasır'ın tesis ettiği ithal ikameci politikayı ortadan kaldırarak ekonomik liberalleşme hedefindeydi. Öncelikle Nasır'ın sosyalist ekonomi politikaları ortadan kaldırıldı. Özel sektör karşısındaki ezici üstünlüğü kamu sektörünü rekabetten uzak ve verimsiz bir sürece götürmüştü. İnfitah politikası ile yabancı yatırımcı tekrar Mısır'a davet edildi, pek çok özel koşullar vadedildi. Özellikle sanayi sektörünü canlandırması beklenen infitah politikası bekleneni veremedi ve toplumda hayal kırıklığı oluşturdu. Bu süreçte bazıları Nasır'ın politikalarının “emekçiler ve entelektüeller” yararına olduğunu savunurken Sedat'ı burjuvaziden taraf almakla suçluyordu (Marsot 2010, 133). ABD'den ve özellikle Uluslararası Para Fonu'ndan (IMF) gelen ekonomik yardımlar Nasır'dan beri süregelen sübvansiyonlar ve gıda

taahsislerine harcanıyordu. Fakat IMF'nin yardımların sübvansiyonlardan ziyade üretken şekillerde kullanılması gerektiği uyarısı üzerine hükümet 1977'den itibaren sübvansiyonlara son vereceğini duyurdu. Bu da Mısır'ı Ekmek isyanları olarak adlandırılan kriz sürecine götürdü (Cleveland 2008, 420) (Marsot 2010, 134). İsyenların çıktığı süreçte Mısır ekonomisi ABD'nin 1977'de sağladığı 2 milyar dolarlık yardım, yeni bulunan petrol rafinerisi sayesinde yıllık 2 milyar dolarlık petrol ihracı ve Süveyş Kanalı'nın açılışı sonrası sağlanan bir başka 2 milyar dolarlık gelirle toparlamaya başlasa da ekonomi yine de dengelenemedi (Marsot 2010, 138).

Enver Sedat iktidarı iki elinde farklı araçlar olan bir rejim görünümündeydi. Bir yandan politik bir yumuşama vadetmesine rağmen diğer yandan muhalif grupları baskılamaktan da kaçınmayan bir yapıyı ihtiva etmekteydi. Dolayısıyla ordu politikadaki önemini görece olarak kaybetmemişti. Bu durum kendisini en iyi 1973 zaferinde ve 1977 ayaklanmasında kendini göstermişti. 1973'te İsrail karşısında alınan zafer Sedat'a asıl meşruiyetini sağlayan gelişmeydi. Ordu kaybolan Arap onurunu kurtarmış ve aynı zamanda Sedat'ın prestijini de artırmıştı. 1977'deki Ekmek ayaklanmaları sırasında ordunun sokaklara inip gösterileri dağıtması ve ardından tekrar kışlasına çekilmesi itaatkârlığını ve profesyonelliğini gösteriyordu. Bu örnekler ordunun politikadaki aktif rolünün azaldığını ya da sona erdiğini ima etse de Sedat'ın iktidarını orduya borçlu olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Ordu ile rejim arasındaki olası bir kırılma rejime tehdit anlamına gelmekteydi. Ordu Mısır başkanının yanında durduğu sürece Sedat'ın rejimi güvendeydi (Blanga 2014, 378-379). Ordunun politik katılımının azalışını gösteren bir başka örnek de hükümetteki askeri personelin azalışıdır. Hükümetteki askeri personel 1967'de %41-66 aralığındayken 1972'de %22'ye düşmüştü. Cooper'a göre Sedat'ın bakanlarının sadece %13 civarının askeri geçmişi vardı ve sadece üçte ikisi teknik eğitime sahipti.

Bu süreçte ordu siyasi lidere itaat eden ve görevi için minnet duyan bir devlet kurumu gibi görünüyordu (Harb 2003, 283-284).

Sedat ekonomik krizden kurtulabilmek için son çareyi İsrail ile barış yapmakta buldu. Nitekim harcamaların büyük bir kısmı İsrail ile savaş için ayrılıyordu. İsrail ile barış süreci oldukça başarılı geçti. Sedat İsrail Meclisi Knesset'te gitmiş ve "*buraya barışı inşa etmek, hepimiz için yeni bir yaşam şekillendirmek için geldim*" demişti (Sadat 1977). Barış süreci 1979'da Washington'da ABD'nin öncülüğünde düzenlenen Camp David anlaşması ile nihayete erdi. İsrail Sina'dan tamamen çekilmeyi kabul etti, büyükelçiler atandı ve ABD sürecin sürdürülebilmesine katkı sağlamak için 3 milyar dolarlık bir bağış yaptı. Camp David Sedat için ekonomik harcamaların iç meselelere kaydırılması, düzenli Amerikan yardımı gibi ekonomik çıkarlar sağlasa da Arap coğrafyasında memnuniyetle karşılanmadı. Kimine göre bu anlaşma İsrail'in lehineydi ve en önemli askeri güçlerden birini bertaraf etmişti (Cleveland 2008, 422). Mısırlılar da böyle düşünüyor olmalıydı. Özellikle 1977'deki isyan sonrasında ülkedeki her muhalif hareketi bastıran Sedat'a muhalif tek unsur yükselen dinci gruplardı. Nihayetinde Sedat'ın iktidarı bu gruplar tarafından bir suikastle sona erdirildi. Sedat karşısında Nasır'ı destekleyenler bile Sedat'ın böyle bir sonu hak etmediği noktasında birleşiyordu.

"Savaşlar kaybeden ve ülkesini bir yabancı işgalci tarafından istila edilmesine fırsat vermiş olsa da gerçek bir Mısırlı olarak kabul edilen Nasır'ın ölümünü izleyen çılgınlık dalgası, ülkeye barışı getirmiş ve fethedilen toprakları geri almış, fakat Batı'yla fazlasıyla özdeşleşmiş hale gelen bir liderin ölümüne gösterilen kayıtsızlıkla denkti. Bu tarihin en büyük ironilerinden biridir" (Marsot 2010, 139).

Sedat'ın suikastından sonraki süreç tutuklama dalgaları ve muhalif grupları baskılama ile geçse de Sedat sonrasında iktidara gelen, Sedat'ın başkan yardımcısı Hüsnü Mübarek'in iktidarındaki genel temayül kurumsal istikrarı artırma ve baskıyı azaltma yönündeydi. Fakat yine de Mübarek'in iktidarı da Nasır ve Sedat yönetimleri kadar otoriterdi. Joshua Stacher'e göre "Mübarek Sedat'ın tasarladığı sistemi miras aldı ve başkanlığın devlet kurumları üzerindeki etkisini ikiye katladı. Bu da sosyal ve politik kurumların uzun bir zayıflama sürecine girmesine sebep oldu. Başkanlık yasama, yürütme ve yargının üzerinde önemli bir oranda güç sahibi oldu. Olağanüstü hâl ilan etme tekeline sahip, yasa hazırlayıp yasa veto edebilir ve her türlü önemli makama atama yapabilme tekeline yine kendi elinde bulunduran bir başkanlık rejimi söz konusuydu. Mübarek tüm gücü başkanlık üzerinde toplayarak iktidarını güçlendirdi. Fakat aynı zamanda ekonomiyi neoliberal politikalara, nepotizm ve cronysm'e teslim etmiş oldu. Başkanlık ofisiyle bağlantı kuramayanlar piyasada para kazanması neredeyse imkânsız hale geldi. Böylece yargı, politik partiler, hukukun üstünlüğü ve ekonomik kurumlar zayıflarken kişisel ilişkilerin önemi arttı (Kamrawa 2014, 78-79).

1980'lerde Mübarek ile birlikte rejim kendine yetme prensibini benimsemiş ve bu bağlamda mühimmat ve teçhizatı kendi üretme yoluna girmişti. Nitekim dış borç 50 milyar dolarlık bir miktara ulaşmıştı. 1989'da askeri harcamalar 10 milyar dolara düşmüştü. Irak-İran savaşı sırasında Irak ile yakın ilişkiler geliştiren hükümet 1985-89 arasında Irak'a yıllık 1 milyar dolarlık ihracat yaptı (Slugglet ve Slugglet 1991, 41).

Mübarek iktidarı Mısır ordusunun en müreffeh dönemlerinden birini ihtiva ediyordu. Ordu bu süreçte ekonomik yaşamın her parçasında pay sahibi olmaya başlamıştı. 1980'lerden itibaren üretim faaliyetlerine başlayan ordu inşa ettiği savunma endüstrisinde 100 bin çalışanı ve yıllık 500 milyon dolarlık ekonomiye katkısıyla önemli bir ekonomik kurum haline gelmeye başlamıştı. Ordu sadece askeri

teçhizat üretmiyor aynı zamanda çamaşır makinesi, ısıtıcı gibi ev aletleri ve ilaçlar, çeşitli sanayi ürünleri de üretiyordu. Bunların yanında okullar, köprüler ve yollar yapıyordu. Ordunun bu kadar cömert bir üretim yelpazesi olmasının temel sebebi harcamaları hükümet tarafından finanse edilmesi ve dolaylı olarak bu üretimlerden kazanılan gelirin ordu bütçesine aktarılacak olmasıydı (Harb 2003, 285). Bir başka önemli etken de ordunun vergi vermeden bu faaliyetleri gerçekleştiriyor olabilmesiydi. Ayrıca baskıcı ve ağır bürokratik mekanizmalardan etkilenmemesi de önemli bir ayrıcalıktı. Tüm bu unsurlar orduyu etkili ve güçlü bir organizasyon yapmaya ve sivil organizasyonların üstünde avantajlı kılmaya yetmekteydi. Bu eşsiz karakteri sayesinde devlet tarafından planlanan projeleri özel sektörden daha verimli bir şekilde yürütebilirdi (Blanga 2014, 375-375). Ordu bu süreçte İsrail ile gerilimin azalması ve tolere edilebilir dış tehditlerin ordunun faydasına olduğunu farkettiler. Nitekim İsrail ile ilişkilerin yumuşama sürecine girmesinden itibaren düzenli olarak her yıl ABD Mısır'a ekonomik yardımda bulunuyordu. Bu da ordunun ulusal bütçedeki payını etkiliyordu. İsrail ile barış sonrası 1979-2003 arasında Mısır ABD'den 19 milyar dolarlık askeri yardım almıştı. Bu miktar Mısır'ı ABD'nin İsrail'den sonra askeri yardım yaptığı en büyük ikinci devlet haline getirdi. Bu askeri yardımın yanı sıra aynı zamanda Mısır 30 milyar dolarlık ekonomik yardım da elde etti. 2000'lerden itibaren uluslararası terörün söz konusu olmasıyla Mısır'ın elde ettiği yardım miktarı sürekli artmaya devam etti (Kamrawa 2014, 80). 2009'dan itibaren 1,3 milyar doları askeri, 250 milyon doları ise ekonomik olmak üzere yıllık yardım almaya devam etti (Inbar, Rynhold 238).

Ordunun bütçesi böylece sürekli arttı ve ekonomik olarak bağımsız bir hale gelmeye başladı. Mısır muhalefetine göre de sorunların kaynağı savunma politikası, askeri harcamalar, ordunun finansal bağımsızlığı ve askeri ayrıcalıklarıydı. Fakat gerek Mübarek iktidarının baskıcılığı gerekse buna bağlı olarak ülkede muhalefetin

etkisizliği yeterli bir direnç üretmedi. Nitekim Mısır’da ordu ve rejim arasındaki ilişki mütekabiliyet yani karşılıklılık esasına dayalıydı. Rejim hem kurumsal hem de bireysel düzeyde askeri çıkarları gözetirken, ordu da rejimi desteklemek için gücünü ve prestijini kullanırdı. Fakat Brooks’a göre de Mısır ordusu kendi ekonomisini işletebildiği sürece politika dışında kalmayı tercih eder (Harb 2003, 287). Michael Makara göre ise tüm ordular ve güvenlik güçlerinin kurumsal çıkarlarını korumaya ve çıkarları tehlikeye girdiği anda rejimden ve rejimin yöneticilerini desteklemekten çekilirler (Makara 2013, 339). Nordlinger ordunun bu davranış biçimini motive eden dört çıkar noktası olduğunu iddia eder. Bunlar bütçe desteği, otonomi, fonksiyonel rakiplerin yokluğu ve kurumsal olarak hayatta kalma güdüsü. Yine Nordlinger bir başka şekilde “ordu neden müdahale eder?” sorusuyla karşılaştığında bunun tek bir cevabı olduğunu onun da “military corporatism” yani askeri şirketçilik olduğunu söyler. Ordu hükümetin performansını, politikalarını takip eder, inceler ve meşruiyetini kaybettiğini düşündüğü bir süreçte müdahale eder (Lenze 2016, 6). Yehuda Blanga da ordunun çıkarlarıyla üyelerinin refahını temin etmeye çalışan profesyonel bir kurum olduğu tezini savunur (Blanga 2014, 373).

Tüm bu süreçler göz önüne alındığında ordunun 2011 yılındaki Arap Baharı sürecinde neden rejimin bekasını korumadığı sorusunu akla getirmektedir. 1970 ve 80’lerde sokaktaki huzursuzluklara rejim içindeki gücünü korumak için müdahale ederken 30 yıl sonra ordu içindeki marjinalleşme, Mübarek’in meşruiyetini kaybetmesi ve “kronikapitalistlerle” yakınlığı orduyu rejimin karşısında konumlandırmıştır (Kamrawa 2014, 80). Bir başka görüşe göre de Mübarek sonrası süreci yönetmesine kesin gözüyle bakılan oğlu Cemal Mübarek’in özel sektörle yakınlama planları ve ordunun ekonomik çıkarlarını baltalayacağını ihtimali orduyu aksiyon almaya zorlamıştı (Blanga 2014, 374). Mübarek sonrasında yapılan adil ve

özgür seçimler sonrasındaki iktidara gelen Müslüman Kardeşler üyesi Muhammed Mursi 6 ay içinde kendisine ekstra güçler tanımış ve İslami anayasa fikrini benimmişti. Ayrıca yargı makamlarına Müslüman Kardeşler'e yakın kimseleri ataması Mısır politikasını ve yargısını "Kardeşleştirme" projesi olarak görüldü. Aylar öncesinde meydanlarda Mübarek'in devrilmesi için toplanan kalabalıktan çok daha fazlası bu sefer Mursi iktidarını sona erdirmek için toplanmıştı. Koşulların 2011'den farkı söz konusu değildi. Artan toplumsal hoşnutsuzluk sonucunda Suriye'deki cihadı desteklemek suretiyle Mısır ordusunun çıkarlarını tehlikeye atmak gibi sebepler neticesinde ordu tarafından 3 Temmuz 2013'te iktidardan indirildi (Kamrawa 2014, 81). Bundan sonraki süreçte ise darbeyi gerçekleştiren Abd el-Fettah el-Sisi süreci idare etti ve Mısır'ın yeni cumhurbaşkanı oldu.

Mursi iktidara geldiğinde toplum üzerinde oluşan genel algı Mısır'ın artık aşamalı bir şekilde demokratikleşeceği, istikrarlı bir siyasi sürece sahip olacağı ve ekonomisinin de büyüyeceği şeklindeydi. Nitekim Mursi seçim sürecinde sürekli toplumsal ve politik temelde reformlar vadediyordu. Ancak bu makul bir analizden öte bir hüsnükuruntuydu (Bassiouni 2017, 111). Mursi'nin iktidarı eline almasından hemen sonra Mübarek sonrası geçiş sürecin idare eden Mısır Silahlı Kuvvetleri Yüksek Konseyi başkanı Hüseyin Tantavi'yi ve beraberinde pek çok ordu görevlisini görevden alması yeni sivil hükümetin ordu üzerinde sivil bir kontrol kurduğu yönünde algılandı. Ancak tüm bu görevden almaların Mısır Silahlı Kuvvetleri Yüksek Konseyi'nin onayıyla gerçekleşmesi ve bundan daha da önemlisi Tantavi'nin Mısır'ın en yüksek devlet onuru kabul edilen Nil Nişanı (Order of the Nile) ile ödüllendirilmesi, icra edilen sürecin ordu üzerinde kontrol kurma çabasından ziyade ordunun da onayıyla Mursi-Silahlı Kuvvetler arasında yeni bir iş birliği inşa etme noktasına gelinmesiyle sonuçlandı (Pargeter 2016). Ayrıca Mursi ordunun süreç içerisinde

Mübarek dönemine nazaran daha otonom bir hale gelmesinde önemli rol oynadığı için eleştirilere maruz kaldı. Ordu bu süreçte Mursi iktidarını kabullenen ama onun bir aygıtı ya da koruyucusu olma rolünü üstlenmeyen bir pozisyona sahip oldu (Bassiouni 2017, 120).

Mursi'nin popülaritesini kaybetmesindeki en önemli etkenlerden biri anayasa değişikliği sürecidir. Halihazırda süren anayasa yazımı Mursi iktidara gelmeden önce anayasa mahkemesi tarafından yarıda kesilmişti ve Mursi bu süreci devam ettirme arzusundaydı. Sürecin Şura Konseyi tarafından sürdürülerek yeni bir anayasa ortaya konması arzulansa da Müslüman Kardeşler'in Şura Konseyi üyelerinin çoğunluğunu oluşturması huzursuzluk yarattı. İkinci ve temel problemi ise Şura Konseyi tarafından sürdürülen anayasa yazımı İslami şeriat prensipleri temel alınarak yapıldığı itirazları oluşturuyordu (Anthnoy F. Lang 2013, 360).

Mursi iktidarının dış politikası ise toplum temelli olmasa da ordu bazlı bir rahatsızlık konusuydu. Mursi'nin ve beraberindeki Müslüman Kardeşler'in Suriye İç Savaşında Beşar Esad karşısında yer alması, düzenlenen mitinglerde Müslüman Kardeşler üyelerinin Suriye'nin şii azınlığı ve Mısır'ın gayrimüslim unsurlarını "kafir" olarak nitelermeleri ve Mursi'nin Esad'ı devirmek için Suriye İç Savaşına müdahale edilmesi çağrısı orduyu rahatsız eden temel unsurların başında geliyordu (Saleh ve Perry 2013). Nitekim Sisi'nin Mursi'yi devirmesi sonrasında Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın Sisi'yi tebrik etmesinin bu anlamda bir önemi bulunmaktadır (Filiu 2015, 177).

Yukarıda sayılan pek çok sebep eşliğinde 2013 yılında Mursi iktidarına son verilerek tekrar seçim yapılması talebiyle kurulan Temerrüd Hareketi'nin öncülüğünde kitleler tekrar Tahrir Meydanını doldurdu. 2013 yılının başından beri süre gelen eylemler haziran ayında milyonlarla ifade edilebilecek bir kalabalık haline

geldi. Mursi iktidarını destekleyen başta Müslüman Kardeşler taraftarları olmak üzere bazı gruplar da destek amacıyla Rabia meydanında toplandı. Bu iki karşıt kitle arasındaki mücadele söylem düzeyinde kalmadı ve çeşitli çatışmalar neticesinde pek çok ölüm ve yaralanma yaşandı. Temmuz ayının başında ise Tahrir Meydanındaki kalabalığın yoğun bir şekilde “orduyu göreve çağırın” çağrılarını neticesinde Sisi yönetimindeki Mısır ordusu Mursi’ye iki gün içerisinde muhalif unsurların taleplerini yerine getirmesi aksi halde istifa etmesi çağrısında bulunduktan sonra yönetime el koymuş ve Mursi iktidarına son vermiştir (Jazeera 2013).

BÖLÜM V

DEĞERLENDİRME

5. 1. Değerlendirme Çerçevesi

Mısır sivil asker ilişkilerini ve son yüzyılda gerçekleşen askeri müdahaleleri Rebecca Schiff'in Uyum Teorisi ile açıklayabilmek için elimizde iki önemli tarih mevcuttur. Bunlar Cemal Abdül Nasır'ın askeri bir müdahaleyle hıdivlik rejimine son verdiği 1952 ve Mübarek'in devrilmesinin ardından demokratik ve adil seçimler sonucu iktidara gelmiş Muhammed Mursi'nin General Sisi'nin askeri müdahalesi sonrası devrildiği 2013'tür. Eğer uyum teorisi bu iki süreç için yeterli bir açıklama ve öngörü sunuyorsa bu süreçlerde üç partner -ordu, politik elit ve sivil toplum- arasında ve dört göstergenin -askeri yöneticilerin sosyal niteliği, politik karar alma süreci, askere alma metodu ve askerlik tarzı- gözetildiği genel bir uyumsuzluk söz konusu olmalıdır. Daha da önemlisi bu uyumsuzluğun askeri müdahaleye giden sürecin mimarı olması beklenmelidir.

5. 2. Askeri Darbeler Çağı 1952-2013

Cemal Abdül Nasır'ın 1952'te hıdivliğe son veren askeri müdahalesini gerçekleştirdikten sonra vaadettiği demokratik bir yönetim yerine otoriter bir rejim inşa etmesi şaşırtıcı olmamıştır. 1952 sonrasında inşa edilen rejim sonraki 60 yılı da şekillendiren bir sürecin başlangıcı oldu. Gerek Nasır gerekse de ardıllarını oluşturan Enver Sedat, Hüsnü Mübarek gibi isimler aynı rejimin farklı aktörleri olarak iktidarlarını sürdürdüler. Bu süreçte de kimi zaman Müslüman Kardeşler kimi zaman sosyalist gruplar gibi sivil toplumun farklı uçlarını ifade eden topluluklar ile işbirliği içinde oldular. İktidarlarına tehdit olarak gördükleri grupları da politik alandan tecrit

etmeyi de hiçbir zaman ihmal etmediler. Müslüman Kardeşler, liberal ve sol gruplar 1952'deki askeri müdahalenin taraftarları arasında sayılabilir. Fakat 1952 sonrasındaki inşa edilen politik ve kamusal alan bu gruplar için oldukça dardı. Nitekim Müslüman Kardeşler Nasır iktidarı için esas tehdit olarak görüldü ve yasadışı ilan edildi. 1910-1950 arasında Mısır siyasetinin en etkin aktörü olan Vefd partisi içinde kümelenmiş liberal ve sol gruplar da aynı şekilde ikincil tehdit olarak algılanarak tasfiye edildiler. Müslüman Kardeşler Sedat iktidarında tekrar yasal kabul edilip, siyasal sürece dahil edilmiş, dahası 2012'de iktidar olmuş olsa da 2013'teki askeri müdahale sonucu tekrar yasadışı bir terör örgütü olarak değerlendirilmek durumunda kalmıştır.

1952 ve öncesi Mısır'daki kamusal ve politik yaşamda gerek bireysel gerek kurumsal düzeyde hemen her aktörün etkilendiği bir süreçti. Ülke 1880'lerden itibaren İngiltere'nin resmi olmasa da fiili sömürgesi altındaydı. Hıdivlik rejimi gittikçe yozlaşmış, iktidardaki paşaların bireysel çıkarlarını gözeten politikalar ve iş birlikleri ile Mısırlıların refahını olumsuz etkileyen bir sürece dönüşmüştü. 1948 sonrasında İsrail devletinin kurulması ve İsrail'e karşı girişilen savaşın kaybedilmesiyle belirginleşen askeri zaafiyet ve bu zaafiyetin doğrudan hıdivlik rejimiyle alakalı olması rejimin önemli dayanaklarından biri olan ordunun rejime antipati duymasına sebep olmuştu. Sivil toplum nezdinde uzun süredir duyulan ve gösterilen rahatsızlık silahlı kuvvetler içinde de belirginleşmeye başlamıştı. Nitekim Nasır silahlı kuvvetler içinde uyanan bu rahatsızlık halini "Devrimin Felsefesi'nde" ayrıntılı bir şekilde anlatmıştı. 1948 Savaşı sırasında asıl düşmanlarının İsrail'den ziyade Kahire'de olduğunu, ordunun eski, kullaşsız hatta bozuk silahlar ile savaşa daha doğrusu ölüme gönderildiğinin farkında olduklarını açıkça ifade eden Nasır bu duruma son verecek olanın da kendileri yani Hür Subaylar olması gerektiğini belirtmişti. Genel bir perspektiften 1952 darbesine giden sürece bakıldığında İngilizler ile işbirliği içinde

olan, bireysel çıkar gözeten politikalarıyla ve ülkedeki İngiliz işgaline göz yuman ve bundan çıkar sağlayan hıdivlik, Mısır'ın içinde bulunduğu süreçten memnun olmayan gerek dini gerek ideolojik olarak farklılık gösteren fakat ortak bir rahatsızlığı paylaşan sivil toplum ve başlangıç itibariyle bu ikisi kadar belirgin olmasa da 1948 sonrası ordu içinde filizlenen hıdivliğin yozlaştığını düşünen ve ülkedeki İngiliz varlığından rahatsızlık duyan askeri gruplar söz konusuydu.

1952 sonrasında Nasır tarafından inşa edilen rejim varlığını uzun bir süre korudu. Nasır sonrasında Enver Sedat ve Hüsnü Mübarek iktidarları da Nasır'ın inşa ettiği rejimin devamını oluşturan ardıllardan başka bir şey değildi. Ancak Tunus'ta başlayan ve neredeyse tüm coğrafyaya yayılan Arap Baharı ile birlikte Hüsnü Mübarek iktidarı bırakmak zorunda kaldı. Teknik olarak ordunun müdahalesiyle iktidarı bırakmak zorunda kalsa da 2010'da başlayan ve Mübarek'in iktidarının sonlanmasıyla nihayete eren süreci darbe olarak tanımlamak oldukça zordur. Nitekim milyonları aşan popüler bir kalabalığın günler süren barışçıl eylemleri ve Mübarek'in iktidardan ayrılmayı zaten kabul etmiş olması gibi faktörler bu sürecin bir darbe olup olmadığı konusunda kesin bir kavramsallaştırma yapmayı güçleştirmektedir. Ancak bu sürecin akabinde yapılan adil ve özgür seçimler sonrasında Muhammed Mursi iktidarına 2013'te yapılan askeri müdahale bu süreci tanımlamakta oldukça açıktır. Mursi iktidara geldikten sadece aylar sonra Tahrir meydanı kısa süre önceki kalabalık günlerine geri döndü. Milyonlarca Mısırlının talebi Mursi hükümetinin istifasıydı. Nitekim Mursi'nin iktidarı suistimal ettiği, Mısır'ı "Kardeşleştirme" niyeti içinde olduğu ve radikal olarak adlandırabilecek islami projeler tasarladığını savunuyorlardı. Mursi istifa etmeyi kabul etmediyse de ordu sürecin normalleştirilmesi için hükümete tanıdığı iki günlük süre sonrasında müdahale ederek Mursi iktidarını sonlandırdı. 28 Haziran'da başlayıp 3 Temmuz'da nihayete eren oldukça kısa olan sürece genel olarak

bakıldığında mevcut iktidardan memnun olmayan büyük bir kitle ile bu kitleden etkilenerak politik elitlerin karşısında konumlanan ordu ve bu iki aktör karşısında ortak rahatsızlık duyulan Mursi iktidarı bulunmaktadır.

1952 ve 2013 askeri müdahalelerinin gerçekleştiği süreç ve bu süreçte aktif rol alan aktörler gözönüne alınarak Rebecca Schiff'in Uyum Teorisinin ne ölçüde bir açıklama kapasitesine sahip olduğunu anlamak zor olmayacaktır. Öncelikle Schiff sağlıklı bir politik süreç için üç esas aktör olan ordu, politik elit ve toplum arasında dört temel nokta olan askeri yöneticilerin sosyal niteliği, politik karar alma süreci, askeri alınma ve askerlik tarzı üzerinde bir uzlaşma olması gerektiğini öne sürmüştü, askeri müdahalenin söz konusu olduğu süreçleri açıklamak ve askeri müdahale ihtimalini asgarileştirilebilmek için bu değişkenlere bakılmasını gerektiğini savunmuştur. Dolayısıyla daha önce tarihsel arkaplanı da göz önüne alarak açıklanan askeri müdahalenin gerçekleştiği süreçlerde üç esas aktörün dört temel değişken üzerindeki rolleri önemli sonuçlar doğuracaktır.

5. 2. a. Askeri Yöneticilerin Sosyal Niteliği

Schiff askeri yöneticilerin sosyal niteliğini uyumun birincil göstergesi olarak tanımlamış, ordunun toplumun tamamını temsil etmesi ya da temsil kapasitesi üzerinde bir uzlaşmanın olması gerektiğini öne sürmüştü.

Mısır 1517'den itibaren Osmanlı İmparatorluğu içinde yer almasına rağmen 1800'lerde Kavalalı Mehmet Ali'nin payitahta karşı iktidarını güvence altına alabilmek için imparatorluktan bağımsız bir ordu yaratma fikri Mısır ordusunun temelini oluşturmaktadır. Kavalalı'nın bu fikrini hayata geçirebilmek için topraksız köylüyü seferber etmesiyle etnik ve kültürel anlamda Mısır'a has bir ordu kurulmuş oldu. Ordunun çoğunluğu Mısırlılardan oluşsa da ordunun yönetici elitleri arasında

kendine kendilerine yer bulamamışlardır. 1830'lara kadar Mısır-Osmanlı ordusu Çerkezler, Memlûkler, Arnavutlar, Kürtler, Yunanlar ve Mısırlılar'dan oluşuyordu. Fakat yalnız Memlûkler, Arnavutlar, Kürtler ve Yunanlar askeri yönetici olmalarını sağlayacak eğitimi alabiliyorlardı (McNabb 2017, 30). Mehmet Ali ile birlikte ordunun modernizasyonu için Avrupa'dan getirilen Fransız ve İtalyan subaylar da yönetici elitler arasına katıldı. 1846'ya kadar 517 Mısırlı subay mevcut olsa da bunlar terfi ettirilmiyordu. Mehmet Ali'nin ardılı hıdiv Said ile birlikte Mısırlılara yönetici kadroların yolu açılrsa da Mehmet Ali'nin ölümünden sonra Mısırlıların yönetici kadroya yabancılaşması ve buradan dışlanması sonucundaki ayrışma ilk olarak 1882'de Arabi Paşa İsyanı ile patlak verdi. Türkçe konuşan komutanlara karşı Arapça konuşan düşük rütbeli askerler arasında buldukları pozisyondan kaynaklanan hüsrarla birlikte bir kızgınlık söz konusuydu. Bu da Mısırlı subaylar ve emirlerinde askerler arasındaki bir dayanışma duygusu oluşmasını tetikledi (Cronin 2014, 36). İsyandan sonrası Arabi yönetici bir pozisyon elde etse de isyanı İngiltere tarafından fırsata dönüştürülüp Mısır'ın işgal edilmesiyle yarıda kesildi. 1952'ye kadar süren İngiliz işgali sürecin askeri müdahaleyle sonlanmasında esas etkiye sahipti. Mısır ordusu 1800'lerdeki etnik ayrımın getirdiği uyumsuzluğa maruz kalmadı. En alt düzeyden en üst yönetici askere kadar tüm ordu etnik ve kültürel olarak Mısırlıydı. Fakat bu 1952'den sonra ordu toplumun kalanından farklı ve bağımsız bir alan haline geldi. Aynı zamanda politik elit ile askeri yöneticiler arasında da bir ayrıma varmak da oldukça zordur. Nitekim ikisinin de tek bir temel amacı vardır; politik güç elde etmek. Yine de 1952'ye giden süreçte ve sonrasında ordu toplumun her bir üyesini temsil eden bir nitelik taşıyordu. Nasır –genel anlamda Hür Subayların- gerek ekonomik anlamda alt-orta sınıf bir aileye mensup olmasıyla gerekse de kültürel anlamda milliyetçi kimliğiyle hem etnik hem de sınıfsal olarak toplumun geniş bir kapsamını temsil etme

kapasitesine sahipti. Bu bağlamda 1952 askeri müdahalesi sürecinde askeri yöneticilerin sosyal niteliği üç partner arasında bir uyumsuzluk üretmemiştir.

Nasır'ın ardılları döneminde ordu mevcut pozisyonunu daha da güçlendirmiştir. Nitekim artık doğrudan politik eliti oluşturanlar askerlerdir. Fakat bir anlamda sivilleşme çabası içinde olan Nasır, Sedat ve Mübarek orduyu da kontrolleri altında tutmaktaya çalışmaktan vazgeçemediler. Ayubi'ye göre darbe ile yönetimi ele geçiren modern liderler yeni bir darbeye maruz kalmamak için çeşitli yöntemlere başvurdular. Nasır özellikle 1967 yenilgisinin üzerinde potansiyel bir darbeye maruz kalmaktan korkmuş ve ordunun profesyonelleşmesinin desteklenmesine çabalamıştır (Ayubi 1995, 261). 2010'lara gelindiğinde -eğer mevcut statükoyu değiştirmesi gereken politik elit ise- demokratik seçimler sonrası iktidara gelen Mursi'nin mevcut askeri yapıya müdahale etmek, politik yönetimle içiçe geçmiş mevcudiyetini değiştirmek için yeterli vakti olmadı. Nitekim iktidara geldikten sadece bir yıl sonra devrildi. Bu süreçte ordu toplumu temsil etme kapasitesine oldukça sahipti. Nitekim özellikle Mübarek döneminde kültürel alana nüfuz eden ordu halkın en gözde kurumu haline gelmişti. Dolayısıyla askeri yöneticilerin sosyal niteliği 2013 askeri müdahalesi sürecinde de bir uyumsuzluk üretmemiştir.

5. 2. b. Politik Karar Alma Süreci

Uyum teorisine göre politik karar alma süreci belirli bir hükümet formunu ifade etmez. Demokratik ya da otoriter bir sistem içerisinde gerçekleşebilir. Esas anlatılmak istenen üç partnerin ordunun ihtiyaçlarının en iyi şekilde karşılanması üzerinde hemfikir olmasıdır. Nitekim Schiff bu süreci oluşturan faktörleri bütçe, kapsam, materyaller ve yapı olarak belirlemiştir. Mısır'da ordu 1820'lerden itibaren ihtiyaçlarını üretme eğiliminde oldu. Başlangıçta sadece uniformalar ve küçük çapta

silahlar üretebilse de 1980'lerden itibaren çok daha kapsamlı askeri mühimmat üretebilir hale geldi. Fakat 1952'ye giden süreçte ordunun bağımsız bir bütçesi, geniş bir kapsamı ve ihtiyaçlarını karşılayan askeri mühimmatı söz konusu değildi. Nitekim Nasır kendi yazılarında orduya verilen silahların çalışmadığı, kalitesiz olduğu ve onları ölüme göndermek anlamına geldiğini vurgulamakta ve bu durum için politik eliti suçlamaktaydı. Dolayısıyla bu süreçte ordu üzerinde karar alma süreci doğrudan politik elitin inisiyatifindeydi ve orduya göre bu inisiyatif suistimal ediliyordu. Bu da ordu ile politik elit arasında bir uyumsuzluk oluşturmaktaydı. Toplumun inisiyatifinde ise bu durum politik elit ordunun ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığı için 1948 savaşı kaybedildi şeklinde algılandı.

2013 sürecinde ise ordunun ihtiyaçları doğrultusunda diğer aktörler ile bir uyuma ihtiyacı yoktu. Çünkü Nasır ile birlikte ordu gayri resmi bir otonomi kazanmış ve Mübarek yönetimiyle birlikte kendi ekonomisini yaratmıştı. Hem devlet hazinesinden hem de uluslararası kaynaklardan büyük oranlarda ekonomik pay elde ediyordu ve bu da onu politik elitten bağımsız kılıyordu. Daha da önemlisi politik elitin sağladığı ayrıcalıklar sayesinde özel sektörden çok daha avantajlı bir konumdaydı ve 100 bin çalışanıyla 500 milyon dolarlık bir ekonomi işletiyordu (Harb 2003, 285). Politik elit ordunun ihtiyaçtan öte çıkarlarını koruyor ve bunun karşılığında da ordu politik elitin bekasını sağlıyordu. Bu noktadan itibaren ordunun çıkarlarını tartışmaya açmak politik elitin iktidarının devamınında tehlikeye girmesi anlamına geliyordu. Bu bağlamda ordu ve politik elit arasında bir uyum söz konusuydu. Fakat toplum bazında büyük bir huzursuzluk mevcuttu. Mısır'ın artan dış borcu, IMF'nin ülke politikalarına müdahalesi ve Mısır toplumunun genel olarak fakir bir yaşam sürmesininin temel sebebi ordunun elde ettiği ekonomik ayrıcalıklar ve harcamaları olarak görülüyordu. Bu da toplumdan kaynaklanan bir uyumsuzluk ürettiyordu.

5. 2. c. Askere Alma Metodu

Uyumun üçüncü göstergesi olan askere alınma metodu vatandaşların silahlı kuvvetlere katılımını ifade eder. Vatandaşların askere alınması zorunlu ya da gönüllü olabilir. Mısır'da askerlik zorunlu bir vatandaşlık görevi olarak kabul edilir. Her Mısırlı erkek dilerse 16 yaşında gönüllü olarak, 18 yaşında da zorunlu olarak askere alınır. Mısır'da askerliğin ve vatan kavramının kutsal görülmesi neticesinde Mısırlıların büyük bir çoğunluğu askerlik hizmetine gönüllü olarak katılır. Yine de askerlik askere alınma yaşı geldiğinde silahlı kuvvetlere katılan Mısırlılar için bir kariyer olarak görülmez sadece her Mısırlının bir kez olsun gerçekleştirmesi gereken bir görev olarak değerlendirilir. Vatanseverlik, sadakat, az da olsa bir maaş ya da göreceli olarak daha iyi yaşam şartları Mısırlıları orduya katılmaya motive eder. Her Mısırlı dini, etnik ya da ırksal bir zümreye taraf olmaksızın orduya katılabilir ve ordunun yönetici elitleri arasında kendine bir pozisyon edinebilir. Bu da Mısırlılar için orduyu bir anlamda çıkış/kurtuluş noktası haline getirebilmektedir.

Schiff'e göre de bu sürekli yük temel bir vatandaşlık görevi olarak kolektif bir bilincin oluşmasını teşvik eder (Schiff 2009, 170). Her ne kadar Schiff için önemli bir faktör olsa da askere alma metodu üzerinde sağlanacak uzlaşımın askeri müdahale potansiyelini nasıl azaltacağı noktası oldukça muğlaktır.

5. 2. d. Askerlik Tarzı

Uyumun son göstergesi olan askerlik tarzı Schiff'in en önem verdiği kavramlardan kültürün yansımasıdır. Ordunun görünümü, üniforması, ritüelleri, toplum karşısında ve içinde nasıl tezahür edeceği, dışarıdan nasıl algılandığı, hangi değerlerin hâkim olduğu gibi noktaları kapsar (Schiff 2009, 74). Sivil ile asker arasındaki ayrımı gösteren en önemli etkidir. Bu sembol ve ritüeller ulusun tarih ve

kültüründen aktarılan öğelerdir ve orduya saygınlık, profesyonellik, ayrılık ve bağlılık kazandırır. Askerlik tarzı bu anlamda yüzeysel bir görünümünden öte ordunun zihinsel yapısını, görünümünü temsil eder. Stil önemlidir çünkü nasıl görüldüğünü yansıtır. Bu görünüş bir tür güç veya otoriteyi temsil eder. Zengin ritüeller ve semboller, askeri geçitler, marşlar, sosyal gelenekler silahlı kuvvetlerin ayırıcı bir kurum olarak yansımalarını gösteren işaretlerdir.

Mısır gibi ortadoğu toplumlarında orduya dair yapılan iyileştirmeler genellikle batılı tarzda olmuştur. Kavalalı Mehmet Ali Mısır ordusunu oluştururken hem görünüşte hem de eğitim noktasında batılı askeri tarzı gözetmişti. Örneğin Mehmet Ali'nin ardılı Hıdiv İsmail teknik gelişimi bir kenarı bırakıp ordusunu Fransız askeri geleneklerine göre donatmıştı. Bunun askeri gelişimi de beraberinde getireceğini sanıyordu. Bu tüm tarihi boyunca Mısır ordusunu etkileyen bir unsur olmuştur. Kara harp okulu görevi gören Askeri Kraliyet Akademisi batılı tarzda askeri eğitim veren Mısır'ın en önemli kurumlarından biriydi. 1936'ya kadar sadece toplumun sadece üst tabakasına mensup gençlere eğitim vermesi sebebiyle ordunun yüksek mevkilerinin bu ailelerin kontrolünde olmasına da sebep olmuştur. Ancak 1936 sonrasında alt tabakadan kimselerin de akademiye katılmalarına izin verilmiş ve toplumun alt kesimine mensup Cemal Abdül Nasır burada eğitim alarak subay olabilmıştır. Askeri Kraliyet Akademisi Nasır'ın yanısıra ardıllarını oluşturan Enver Sedat, Hüsnü Mübarek ve 2013 askeri müdahalesini gerçekleştiren Abdel Fattah el-Sisi'nin de eğitim aldıkları bir kurum olarak Mısır askeri ve politik hayatında önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle Askeri Kraliyet Akademisinin verdiği batılı askeri eğitimin sonucunda buradan mezun olan askeri elitlerin batılı bir anlayış gütmeleri beklenmiş fakat buradan mezun olan askerler ekseriyetle geleneksel ve milliyetçi bir ajanda benimsemişlerdir (Cleveland 2008, 109-115). Ayrıca Askeri Kraliyet Akademisi başlı

başına Mısır'ın bir güvenlik devleti kimliğinin de doğrudan yansıması olmuştur (Joseph 2017, 543).

Genel olarak sunulan analiz doğrultusunda Schiff'in uyum teorisi Mısır özelinde değerlendirildiğinde önemli bir açıklama kapasitesine sahiptir. 1952 ve 2013 askeri müdahaleleri öncesinde ordu, politik elit ve sivil toplum arasındaki uyumsuzluk açık bir şekilde gözlenmektedir. Her iki tarihte de askeri müdahaleye giden süreç aktörler arasındaki çatışmadan doğmuştur. Fakat Schiff bir anlamda üzerinde uzlaşma gerektiğini iddia ettiği dört göstergenin askeri müdahaleyi nasıl önleyeceği noktasında oldukça muğlak davranmıştır. Üzerinde uzlaşılması gereken askeri yöneticilerin sosyal niteliği, politik karar alma süreci, askere alma metodu ve askerlik tarzının ordunun yapısı ve işleyişi ile alakalı olsa da yeterli bir açıklama kapasitesi sunmamaktadır. Özellikle askere alma metodu ve askerlik tarzı ordunun kurumsallaşması açısından oldukça önemli olsa da bu kurumsallaşmanın politik alana müdahaleyi azaltıcı bir etki yaratacağı fikri yetersizdir. Buna rağmen askeri yöneticilerin sosyal niteliği ve politik karar alma süreci ordu, politik elit ve toplum arasındaki ilişkiyi etkileyen en önemli göstergelerdir. Schiff'in tasvir ettiği bağlamda ordu, politik elit ve toplum arasında ordunun yapısı, işleyişi, ihtiyaçları ve kurumsallaşması noktasında sağlanacak uzlaşma muhakkak askeri müdahale ihtimalini azaltmaktadır. Dört gösterge üzerinde mutlak bir uzlaşma sağlanmadığı takdirde dahi esas aktörler olan ordu ve politik elitin yanında toplumun da denkleme dahil edilmesi dengeleyici ve aynı zamanda denetleyici bir mekanizmanın dolaylı yoldan sisteme dahil edilmesini ifade ettiği için büyük öneme sahiptir.

Sonuç olarak Schiff'in ortaya koyduğu değişkenler gözönüne alınarak Mısır sivil asker ilişkileri ile 1952 ve 2013 askeri müdahaleleri değerlendirildiğinde her iki darbe öncesinde de uyumu oluşturması gereken üç partner –ordu, politik elit ve

toplumun aktif bir çatışma içerisinde olduğundan dolayı uyumdan ziyade bir uyumsuzluk ürettiği, bu uyumsuzluğun da mevcut rehafa zarar verdiği ve istikrarsız bir ortamın oluşmasına neden olduğu gözlenmektedir. Schiff'in üzerinde uzlaşma arzusu ettiği dört göstergesinin tamamı üzerinde bir uzlaşma beklemek olası değildir. Nitekim politik elit ve ordu gücünü ve çıkarlarını daima maksimize etme odaklı politikalar geliştirmişlerdir. 1952 öncesinde ordu ve politik elitin çıkarları çatışmış ve toplumun ordu ile ortak çıkarlar benimsemesi neticesinde yönetim askeri bir hal almıştır. Bu tarihten itibaren 2013'e kadar askeri müdahalenin söz konusu olmaması dahası aktörlerin uyum içerisinde hareket etmesi politik elit ile ordunun ortak çıkarlar gütmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu süreçte üç partnerden biri olan toplumun dört gösterge üzerinde uzlaşmadığı noktalar olsa da bunların bir uyumsuzluk yaratması yine ordunun politik elit karşısında çıkarlarına tehdit hissetmesi neticesinde söz konusu olmuştur.

BÖLÜM VI

SONUÇ

Neredeyse bin yıldır askeri gruplar tarafından yönetilen Mısır son yüzyılda iki askeri müdahale yaşamıştır. 1952’de Nasır önderliğindeki Hür Subayların monarşiye son vermesi ve 2013’te General Sisi’nin demokratik yollarla seçilen Mursi hükümetini devirmesi... Bu tezin amacı iki askeri müdahaleyi göz önüne alarak Mısır sivil asker ilişkilerine dair ortaya konan tezlere bir eleştiri getirmek ve bu iki müdahaleyi yeni bir teori ile test etmektir. Aynı zamanda askeri müdahalenin önlenmesi için sivil kurumların denetleme işlevi yürütmesinin önemi üzerinde durularak, sivil ve asker kavramlarının birbirinden farklı aktörleri ifade etmesine rağmen Mısır’daki varlıklarının nasıl benzerlik gösterdiğini ortaya koymaktır. Bunun da ötesinde politik elit, ordu ve toplumun birbiri ile uyum içerisinde eşit kurumlar olmaktan ziyade birbirini mobilize etme kapasitesi arayışında olup olmadığını ölçmektir. Yani hem 1952 hem de 2013 öncesinde politik elite karşı gerçekleşen yoğun toplumsal hareketlerin neticesinde meydana gelen askeri müdahale süreci ve bu süreçlerin ordu tarafından meşruiyet aracı olarak fırsata dönüştürüldüğü fikri ya da ordunun doğrudan bu hareketleri mobilize etme kapasitesi değerlendirildi.

Mevcut teoriler Mısır sivil asker ilişkilerini ordu ve politik elit arasında gerçekleşen bir pazarlıktan ibaret görüp tüm değerlendirmelerini bu fikir üzerinden yaparken hem tarihsel hem de kültürel bir aktör olan toplumun ordu ve politik elit arasındaki ilişki üzerindeki etkisini görmezden gelmekteydi. Bunun yanında Mısır’da sivil ve asker olarak iki ayrı kurumun varlığından bahsedip bunlar arasında bir ilişki kurarak süreci açıklama çabasındaydılar. Ancak hem 1952 hem de 2013 askeri müdahaleleri öncesinde gerçekleşen süreçler dikkate alındığında sivil toplum

faktörünün rejimin değişmesine ya da rejime müdahale edilmesinde itici bir etkiye sahip olduğu açıkça gözlenmektedir. Bunun yanında özellikle 1952 sonrasında oluşan rejim ile birlikte politik eliti oluşturan aktörlerin aslında ordudan ayrılan, sivilleşen liderler oldukları ve politik elit haline geldikten sonra dahi ordu ile ortak çıkarlara sahip oldukları ayrı bir öneme sahiptir. Nitekim bu süreçten itibaren ordu politik elitin bekasını koruyarak, politik elit de ordunun çıkarlarını sürdürmesini sağlayarak bir ortaklık formunda hareket etmişlerdir.

Daha önce de sorulan orduların toplumsal hareketleri mobilize etme kapasitesi tartışılarak böyle bir kapasiteye sahip olmadıkları ancak politik ile çıkarları çatıştığında bu hareketlerin ordunun eylemlerine meşruiyet sağlama noktasında pozitif bir katkı sağladığı değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bu süreçte ordu ve politik elit hem kurumsal hem de politik çıkarlarını koruma noktasında toplum faktörünü göz ardı ederek hareket etme lüksüne sahip olmadıklarını farketmiştir. Bu noktada da geçmiş askeri müdahaleleri açıklamada Schiff'in ancak ordu, politik elit ve toplumdan oluşan üç partner arasındaki uyum ile sağlanabileceğini öne sürmesiyle Mısır sivil asker ilişkileri yeni bir teorik açıklamaya kavuşmuştur. Gelecek süreç için ise denkleme dahil ettiği toplum faktörü esas öneme sahiptir. Bundan sonraki süreçte gerek politik elit gerekse de ordu politikalarında toplum faktörünü göz ardı edemeyecektir. Açıkçası bu durum 2011 sonrasında bariz bir şekilde ortadaydı. Fakat Mursi hükümetinin pek çok Mısırlının tepkisini göz ardı eden uygulamaları sonucunda gerçekleşen askeri müdahale toplumsal taleplerin görmezden gelinmemesi gerektiği noktasında ordu ve politik elite eşdeğer bir aktör olan toplumun önemini tekrar kanıtlamıştır. Schiff'in üç partnerin dört gösterge üzerinde uzlaşa sağlanması gerektiği fikri teorik olarak pozitif bir sonuç üretecektir. Ancak daha önce de açıklanan dört gösterge üzerinde mutlak bir uzlaşa formu pek mümkün gözükmemektedir. Örnek olarak bundan sonraki süreçte

ordu politik ve ekonomik çıkarlarından kolay vazgeçeyeceğe benzememektedir. Dolayısıyla toplumun içinde yaşadığı ekonomik krizlerde ordunun bu ekonomik otonomisinden duyduğu rahatsızlık ve bu rahatsızlığın üreteceği uyumsuzluk her zaman önemli bir gündem oluşturacaktır.

Schiff'in uyum teorisi Mısır Sivil Asker ilişkilerini açıklama potansiyeline sahiptir. Fakat bazı noktalarda eksik ve muğlak kalmaktadır. Öncelikle üç partnere bakıldığında Schiff orduyu silahlı güçler ve kalan askeri personel şeklinde tanımlamaktadır. Bu oldukça muğlak bir ifadedir. Askeri elit ile subay sınıfları arasında herhangi bir ayrıma gidilmemiştir. Politik elit ile kastedilen aktör spesifik bir şekilde ortadayken ordu noktasında bu bir belirsizlik yaratmaktadır (Schiff 2009, 71). İkinci olarak politik elit ile kastedilen hükümeti temsil eden ve silahlı kuvvetlerin yapısı hakkında söz sahibi olan aktördür. Fakat Mısır özelinde politik elit çoğu zaman halk içinden çıkan sivil bir lideri ifade etmemektedir. Schiff demokratik bir süreç beklentisi içinde değildir fakat kastettiği politik elitin sivil bir liderden ziyade ordu içerisinden çıkmış ve yönetimi ele geçirdikten sonra sivilleşmiş bir lider olması ordu ile politik elit arasında ortaklıktan öte bir birliktelik ilişkisi doğuracaktır. Bu da toplum faktörünün pasifize edilmesi anlamına gelmektedir. Nitekim tarihsel süreç içerisinde böyle olmuştur. Toplumun doğrudan etki edebilme kapasitesi ancak politik elit ile ordu arasındaki çatışmayla söz konusu olmuştur. Son olarak ise Schiff ortaya koyduğu ortaklık, iş birliği ya da uyum formunun nasıl bir süreç sonrasında gerçekleşeceği noktasında oldukça muğlaktır. Aktörler arasında gerçekleşecek bir anlaşmadan bahsetmektedir fakat bu anlaşmanın tarihsel bir süreç içerisinde doğal olarak mı yoksa aktörler arasında sürdürülecek belirli bir iş birliği neticesinde mi olacağı noktası yine muğlak kalmaktadır. Her ne kadar belirli bir tarihi ve kültürel bağlam olmadan askeri müdahaleyi önlemeye yönelik öngörü ortaya koymasının uyum teorisini eşsiz kıldığını

iddia etse de uyumun nasıl ortaya çıkacağı noktası muğlaklığını korumaktadır (Schiff 1996, 278). Bunların yanında Schiff üç partner arasında uyum sağlanırsa darbe önlenir ya da potansiyeli azalır fikrine sıkı sıkıya bağlanmışken, dört gösterge üzerinde uzlaşma sağlanmadığı takdirde bunun nasıl bir askeri müdahaleye sebep olabileceği noktasını karanlıkta bırakmıştır.

Bu tezin temel amaçlarından biri de geleceğe yönelik bir öngörü sağlamaya çalışmaktır. Son yüzyılda gerçekleşen 1952 ve 2013 darbelerinin arkalarında yatan tarihsel süreci teorik bir perspektifle ele alarak Mısır sivil asker ilişkilerine dair öngörü üretebilmek hem literatüre katkı sağlayacak hem de benzer koşulların nasıl sonuçlar üreteceğini anlamada yardımcı olacaktır. Bundan daha da önemlisi eğer Mısır sivil asker ilişkileri bu tezde iddia edildiği gibi ordu, politik elit ve toplum arasında bir uyum geliştirme çabası içerisinde ilerlerse -her ne kadar Schiff teorisinin bir demokrasi gerektirmediği otoriter bir rejim altında da gerçekleşebileceğini iddia etse de- kapsamı henüz belirsiz olsa da toplumun politik karar alma süreçlerine daha aktif katılımının gerçekleştiği bir süreç sonucunda otokratik durumdaki rejim katılımcı (deliberative) demokrasi yönünde bir evrim geçirebilir. Bu evrimin gerçekleşmesi için öncelikle darbe sonrasında üniformasını çıkarıp takım elbise giyen bir anlamda sivilleşen ordu liderlerinin ordu ile organik bağlarını kopararak ondan bağımsız bir gündeme sahip olmaları gerekmektedir. Bu süreçte sivilleşen lider ordunun bir mensubu olmaktan çıkacak ve ordu da zemin bulabildiği ölçüde kendisine bir gündem yaratma çabasına girecektir. Ancak bu süreçte sivil-asker-toplum üçgeni oluşacak ve aktörler arasında bir uyum arayabilme fırsatı doğacaktır. Ordudan organik bağını koparan, onu sadece rejiminin bir aygıtı olarak gören politik lider tarihsel sürecin farkında olarak toplumun taleplerini görmezden geldiği ya da muhalif unsurları bastırdığı noktada toplumun orduyu politik elite müdahale etmesi yönünde tetikleyebilme potansiyeline sahip

olduğunun bilincinde olacaktır. Aksi takdirde politik elit ile organik bağı ortadan kalkan silahlı kuvvetler toplumun talepleri doğrultusunda mobilize olarak yeni bir rejim ile daha makul bir ilişki içerisinde gireceği motivasyonu hareket edebilir.

Ancak bu süreç neticesinde politik elit muhalif unsurlara yaşam alanları açmak, kurumsal yapıların filizlenmesine dahası etkin mekanizmalar haline gelmelerine izin vermek durumunda kalabilir. Bir başka senaryo gereği ise otoriter Sisi rejimi baskıcı yapısını sürdürme eğilimi içerisinde olursa gelecekteki bir askeri müdahale sonrası 2011’de olduğu gibi yönetim sivil, demokratik bir yapıya devredilebilir. Ancak bu süreçten itibaren iktidara gelecek sivil ve demokratik bir yapının bahsettiğimiz demokratik, kurumsal bir rejim inşa etme şansı doğacaktır.

KAYNAKÇA

- Abul-Magd, Zeinab. «The Egyptian Military in Politics and the Economy: Recent History and Current Transition Status.» *CMI Insight*, 2013.
- Akyürek, Salih. *Sivil-Asker İlişkileri ve Ordu-Toplum Mesafesi*. Ankara : Bilgesam Yayınları, 2014.
- Anthnoy F. Lang, Jr. «From Revolutions to Constitutions: The Case of Egypt.» *International Affairs*, 2013: 345-363.
- Ayubi, Nazih. *Over-Stating the Arab State: Politics and Society in the Middle East*. London: Tauris, 1995.
- Barany, Zoltan. «Comparing the Arab Revolts: The Role of the Military.» *Journal of Democracy*, 2011.
- Barbak, Ahmet. *Türkiye’de Askeri Yönetim Alanının Dönüşümü Doktora Tezi*. Ankara , 2015.
- Bassiouni, M. Cherif. *Chronicles of the Egyptian Revolution and its Aftermath: 2011–2016*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- Be'eri, Eliezer. *Army Officers in Arab Politics and Society*. İsrail: Israel Universities Press, 1969.
- Bienen, Henry. *The Military Intervenes: Case Studies in Political Development*. Russell Sage Foundation, 1969.
- Bill, James. «The Military and Modernization in the Middle East.» *Contemporary Politics*, 1969.
- Birdişli, Fikret. «Türk Siyasal Yaşamında Sivil Asker İlişkileri.» *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Siyasal Hayat* içinde, yazar Ahmet Karadağ, 323-398. Ankara: Orion Kitabevi, 2015.
- Blanga, Yehuda. «Turmoil in Egypt - 1968-2011 The Status of the Armed Forces in Citizen Uprisings in Egypt.» *Contemporary Politics*, 2014: 365-383.
- Brown, Nathan, ve Michele Dunne. *Unprecedented Pressures, Uncharted Course for Egypt's Muslim Brotherhood*. 29 07 2016.
<http://carnegieendowment.org/2015/07/29/unprecedented-pressures-uncharted-course-for-egypt-s-muslim-brotherhood-pub-60875> (erişildi: 10 15, 2016).
- Carey, Henry (Chip). «Egypt's Army Has Restored Its Own Power, Not Democracy.» *World Policy Blog*. 2 8 2013. <http://www.worldpolicy.org/blog/2013/08/02/egypts-army-has-restored-its-own-power-not-democracy> (erişildi: 06 20, 2016).
- Cleveland, William L. *Modern Ortadoğu Tarihi*. Colorado: Agora Kitaplığı, 2008.
- Cook, Steven. *Yönetmeden Hükmeden Ordular*. istanbul: Hayy Kitap, 2008.
- Cronin, Stephanie. *Armies and State-Building in the Modern Middle East - Politics, Nationalism and Military Reform*. London: I.B. Tauris, 2014.

- Diamond, Larry, ve Marc Plattner. *Democratization and Authoritarianism in the Arab World*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2014.
- Elsayed, Ahmed. «Egypt's Praetorian Guards: To what extent did General Abdel Fattah al-Sisi's discourse undermine Egypt's first democratically elected president?» *ResearchGate*, 2014: 10.
- Elyan, Tamim. *Egypt's Mursi faces lawsuit over removal of power curb*. 14 08 2012. <http://www.reuters.com/article/egypt-mursi-challenge-idUSL6E8JE9D220120814> (erişildi: 05 16, 2016).
- Feaver, Peter. *Armed Servants: Agency, Oversight, and Civil-Military Relations*. Cambridge, Massachusetts, and London: Harvard University Press, 2003.
- Feaver, Peter D. «Civil-Military Relations.» *Annual Review of Political Science* , 1999: 214.
- Feaver, Peter D. «Military Elites and the Study of War.» *Conflict Resolution Vol. 1 No. 1* (Conflict Resolution), 1957: 10.
- Filiu, Jean-Pierre. *From Deep State to Islamic State: The Arab Counter-revolution and Its Jihadi Legacy*. New York: Oxford University Press, 2015.
- Goldberg, Ellis. «Peasants in Revolt - Egypt 1919.» *International Journal of Middle East Studies*, 1992: 262.
- Goldschmidt, Arthur. *Modern Egypt The Formation of a Nation State*. Oxford: Westview Press, 2004.
- Guardian, The. *Muslim Brotherhood's Mohammed Morsi wins Egypt's presidential race*. 24 06 2012. <https://www.theguardian.com/world/middle-east-live/2012/jun/24/egypt-election-results-live> (erişildi: 10 27, 2016).
- Güler, Zeynep. *Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık*. İstanbul: Yazılama, 2011.
- Halpern, Alfred. *Middle Eastern Armies and the New Middle Class*. Princeton: Princeton University Press, 1962.
- Harari, Maurice. *Government and Politics of the Middle East*. USA: Prentice Hall, 1962.
- Harb, Imad. «The Egyptian Military in Politics: Disengagement or Accommodation?» *Middle East Journal*, 2003: 269-290.
- Harb, Imad. «The Egyptian Military in Politics: Disengagement or Accommodation.» *The Middle East Journal*, 2003: 269-290.
- Hashim, Ahmed S. «The Egyptian Military, Part One: From the Ottomans Through Sadat.» *Middle East Policy* , 2011: 63.
- Huntington, Samuel. *Asker ve Devlet*. Salyangoz Yayınları, 2006.
- Janowitz, Morris. *The military in the political development of new nations: an essay in comparative analysis*. Chicago: University of Chicago Press, 1967.
- . *The professional soldier: a social and political portrait*. New York: The Free Press of Glencoe, 1960.

- Jazeera, Al. *President Morsi overthrown in Egypt*. 04 07 2013.
<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/07/20137319828176718.html>
(erişildi: 07 2017, 25).
- Joseph, Paul. *The SAGE Encyclopedia of War: Social Science Perspectives*. London: SAGE, 2017.
- Kamrawa, Mehran. *Beyond the Arab Spring The Evolving Ruling Bargain in the Middle East*. London: Hurst & Company, 2014.
- Kandil, Hazem. *Soldiers, Spies and Statesmen: Egypt's Road to Revolt*. New York: Verso, 2012.
- Karawan, Ibrahim. «Politics and the Army in Egypt.» *Survival*, 2011: 43-50.
- L.Schiff, Rebecca. «Civil-Military Relations Reconsidered: A Theory Of Concordance”,, 1995.» *Armed Forces & Society* 22:1, 1995.
- Lenze, Paul. *Civil Military Relations in the Islamic World*. Maryland: Lexington Books, 2016.
- Makara, Michael. «Coup-Proofing, Military Defection and the Arab Spring.» *Routledge*, 2013: 334-359.
- Mandour, Maged. *Repression in Egypt from Mubarak to Sisi*. 11 08 2015.
<http://carnegieendowment.org/sada/?fa=60985> (erişildi: 10 15, 2016).
- Marsot, Afaf Lutfi Al-Sayyid. *Mısır Tarihi: Arapların Fethinden Bugüne*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2010.
- McNabb, James Brian. *A Military History of the Modern Middle East*. California: Praeger, 2017.
- Mcrobie, Heather. *From Morsi to Sisi: the evolution of targeting journalists in Egypt*. 18 08 2013. <https://www.opendemocracy.net/5050/heather-mcrobie/from-morsi-to-sisi-evolution-of-targeting-journalists-in-egypt> (erişildi: 10 15, 2015).
- Narlı, Nilüfer. «Concordance and Discordance in Turkish Civil-Military Relations, 1980-2002.» *Turkish Studies*, 2011: 215-225.
- Nasser, Gamal Abdel. *Egypt's Liberation: The Philosophy of the Revolution*. Washington: Public Affairs Press, 1956.
- Nordlinger, Eric. *Soldiers in Politics: Military Coups and Governments*. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1977.
- Owen, Roger. *State, Power and Politics in the Making of the Modern Middle East*. London and New York: Routledge, 2002.
- Pargeter, Alison. *Return to the Shadows: The Muslim Brotherhood and An-Nahda Since the Arab Spring*. London: Saqi Books, 2016.
- Peretz, Don. *The Middle East*. USA: Houghton Mifflin Company, 1973.
- Perlmutter, Amos. *Military and Politics in Israel: Nation building and Role Expansion*. Londra, 1969.

- Pipes, Daniel. «What Egypt's President Sisi Really Thinks.» *Middle East Quarterly*, Fall 2014 Volume 21 Number 4: 1-7.
- Ryan, Yasmine. *How Tunisia's revolution began*. 26 01 2011.
<http://www.aljazeera.com/indepth/features/2011/01/2011126121815985483.html> (erişildi: 05 15, 2016).
- Sadat, Anwar. *Jewish Virtual Library*. 20 Kasım 1977.
<http://www.jewishvirtuallibrary.org/address-by-egyptian-president-anwar-sadat-to-the-knesset> (erişildi: 05 12, 2017).
- Saleh, Yasemin, ve Tom Perry. *Reuters*. 2 07 2013. <https://www.reuters.com/article/us-egypt-protests-army-mursi-idUSBRE9610YX20130702> (erişildi: 07 2017, 26).
- Satana, Nil. «Civil-Military Relations in Europe, the Middle East and Turkey.» *Turkish Studies*, 2011.
- Schiff, Rebecca. *The Military and Domestic Politics: A Concordance Theory of Civil-Military Relations*. Abingdon: Routledge, 2009.
- Schiff, Rebecca L. «Concordance Theory: A Response to Recent Criticism.» *Armed Forces & Society*, 1996: 277-283.
- Schwedler, Jillian, ve Deborah Gerner. *Understanding the Contemporary Middle East*. Lynne Rienner, 2008.
- Slugglet, Peter, ve Marion Farouk Slugglet. *The Middle East - The Arab Worlds and Its Neighbours*. London: Times Books, 1991.
- Smith-Spark, Laura. *The rise and rapid fall of Egypt's Mohamed Morsy*. 4 07 2013.
<http://edition.cnn.com/2013/07/02/world/meast/egypt-morsy-profile/> (erişildi: 05 16, 2016).
- Stansfield, Gareth. «Siyasi Yaşam ve Ordu.» *Ortadoğu Tarihi Dini, Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Perspektiften...* içinde, yazar Youssef M. Choueiri, 424. İstanbul: İnkilap Kitabevi, 2011.
- Trager, Eric. «Egypt Two Years After Morsi.» *The Washington Institute*. 20 05 2015.
<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/egypt-two-years-after-morsi> (erişildi: 06 15, 2016).